Należytość pocztową uiszczono ryczałtem.

РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA, UL. STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05. КОНТО ЧЕКОВЕ П.К.О. № 27110. — РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУСЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МАШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНІШЕ РУКОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР *Проф. Д-р ІВАН ОГІЄНКО*

ПЕРЕДПЛАТА *В КРАЮ*: НА РІК 6 ЗЛ., НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ 1·60 ЗЛ. *ЗА ГРАНИЦЕЮ* 2 ДОЛЯРИ (АБО: 35 КОР. ЧЕСЬК., 180 ЛЕЇВ РУМ., 30 ФРАНКІВ ФРАНЦ., 5 МАРОК НІМЕЦЬКИХ) РІЧНО. — ЦІНА ПРИМІРНИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 75 ГР.

РІК II. **ЖОВТЕНЬ 1934 РОКУ** **ЧИСЛО 10 (22).**

Сполучення підрядного прикметникового речення з головним.

Котрий — який — що.

(Докінчення).

IV. Живи́м правди́во украї́нським сполу́чником прикметнико́вого (ча́сом і підмето́вого) підря́дного ре́чення треба́ вважа́ти тільки займе́нника *що*, і ці фо́рми з *що* пану́ють і в мо́ві живі́й, і в мо́ві літерату́рній кра́щих на́ших письме́нників, що дба́ють про чистоту́ своє́ї мо́ви. Це вла́сне фо́рма, що си́льно вирі́зняє на́шу мо́ву серед і́нших мов слов'янських (ті́льки мо́ва се́рбська зна́є цю фо́рму в бі́льших ро́змірах), це́бто — життє́ва й істо́тна особли́вість на́шої мо́ви, що її му́симо зберіга́ти й пле́кати. Ду́маю, що недале́кий уже́ той час, коли́ украї́нська мо́ва закрі́пить за непору́шну літерату́рну но́рму в прикметнико́вих ре́ченях тільки займе́нника *що* й зовсі́м відки́не невласти́ві нам *котри́й* та *яки́й*. Безпере́чно, до цьо́го пряму́є на́ша літерату́рна мо́ва. Не забува́ймо, що жива́ на́ша мо́ва взагалі́ не зна́є чи́сто відно́сних займе́нників (котри́й, яки́й) у ро́лі сполу́чників. Фо́рма з *що* не регре́с у мо́ві, як де́хто ду́має, навпаки́, — замі́на рі́зних відно́сних сполу́чників одни́м зага́льним і широ́ким *що* — це прогре́с мо́ви; до то́го ж сполу́чники *котри́й*, *яки́й* супроти *що* ні́чого но́вого не вно́сять.

Фо́рми з *що*, — це на́ші старода́вні фо́рми; по па́м'ятках живо́ї мо́ви, напр. в украї́нських гра́мотах XIV-XV віків їх надзвича́йно бага́то, а це вка́зує, що воні́ булі́ вже тоді́ зовсі́м живі́ фо́рми на́шої мо́ви, що повста́ли зна́чно давні́ше. Ось тро́хи при́кладів. Іпат. Літоп. під р. 6656 (1148): Лѣпие ты были на рать въстали, што оуспѣли. Грамота кн. Герденя 1264 р.: Тие люд, што нынѣ живи сѹть, тѣмь вѣдомо буди. Волинська грамота 1352 р.: поидеть на русь, што литвы слушаеть, Поидуть на русь, што короля слушаеть. Бохурська грамота 1378 р.: Дали есмы ему поле, што лежитъ ѿ бохурга болше милѣ. Луцька грамота 1388 р.: гродо галичь ис тою волостию, што къ нему прислушаеть. Зудечівська грамота 1411 р.: тое дворище, што на гугни стоить; 1421 р.: вказали границю по тотъ пото, што бѣжи подлѣ дѹбровы; 1430 р.: дорогою, што идеть ѿ зоудечева. Львівська грамота 1412 р.: мы есмы выслушали листъ, што ему писан; 1421 р.: имаю дати ѿ сеѣ маткы бжьѣ, што приѣдеть.. Грамота Давидовського 1419 р.: Закопали поперехрестныи путь, што на долинѣ подли попелева. Турійська грамота 1429 р.: Дали есмо сюю нашу грамоту бедриху, што держить ѿ насъ двѣ селищи. Грамота Житомирського старости 1458 р.: Великою рудою, што идеть ѿ три-

бѣсова; По ло^в^ко^в^ску дорогу, што идеть ѿ ло^в^кова. І т. ін., і т. ін., — можна б приточити ще сотні прикладів на доказ, що форми з *що* віддавна панують у нашій живій мові, а по пам'ятках відомі ще від початку нашої письменности.

Жива українська мова просто кохається в формах із *що*, а штучних *котрий, який* не знає. Розрізняємо два способи вживати *що*: 1. Коли *що* назовний відмінок однини чи множини, тоді вживаємо його самого: Стара мати, що родила на світ Божий, мусить погибати, Шевч. 12. 2. Коли ж *що* стосується до йменника іншого відмінка, тоді вживаємо *що* з відповідним відмінком особового займенника 3. особи: що його (замість котрого, якого), що її (зам. котрої, якої), що йому (зам. котрому, якому), що їй (зам. котрій, якій), що ним (зам. котрим, яким), що нею (зам. котрою, якою), що їх (зам. котрих, яких), що їм (зам. котрим, яким) і т. д.; цей особовий займенник стоїть чи зараз по *що*, чи далі; але в живій мові дуже часто і в цім другім випадку вживають самого *що*, без особового займенника, приклади далі.

Ось трохи на це прикладів із живої мови. Чубинський, Пісні, т. V: Стоять верби понад воду, що (а не: котрі чи які) я їх садила 139. Чи це тая дівчинонька, що я женихався 202. Пішли хлопці за границю, що ми їх кохали 308. Ой чия то хата з краю, що я її не знаю 400. Рудченка Казки: Той ліс, що він через його йшов II. 120. Номис, Приказки, ч. 3036: Не кожний слабий, що стогне, не кожний спить, що хропить. Б. Грінченко, „Етногр. Мат." II: Найшов такий дім, що й у нашому царстві нема такого 267, Вкинула його в ту яму, що в неї помиї зливають 251, Ідуть ті самі гайдамаки, що я був з ними 237, Тої води, що варять у ній яйця, не слід пити 19.

Письменники, що органічно знають народню мову, вживають тільки сполучника *що*. Так, Квітка-Основ'яненко в оповіданні „Щира любов" ужив 45 раз сполучника *що*, і тільки 2 рази *котрий* (Веселовська 97); звичайно ж Квітка знає *котрий* у його давньому народньому значенні.

Т. Шевченко, що зріс на живій народній мові (Звенигородщина південної Київщини) у своїм „Кобзарі" вживає тільки форми з *що*, а форми з *котрий* чи *який* не знає зовсім. Це дуже пророчиста вказівка й для нас. Подам із Шевченка трохи більше прикладів:

Біля того гаю, що чорніє над водою, щось біле блукає 1. Виглядала козаченька, що торік покинув 2. Чи сирота, що до світа встає працювати 9. А той чи зостріне, що пізнає Катерину 21. Тому дурному, що полюбить 268. Ото ж тая дівчинонька, що сонна блудила 4. Дівчина, що милого щодень виглядає 9. Стара мати, що родила на світ Божий, мусить погибати 12. Як ту матір, що вам на сміх сина породила 15. Чи винен той голуб, що сокіл убив 2. Проміняв би долю, що маю тепер 123. Тієї матері святої, що в мир нам Бога принесла 455. За степи та за могили, що на Україні 51. Не сироти малі діти, що неньку сховали 30. Де ж ті люди, де ж ті добрі, що серце збіралось з ними жити 20. Хоч подивлюся на ті шляхи, що я міряв малими ногами 124. Ті, що кохались, розійшлися 129. Мов ті хмари, що за Дніпром сіли 322. Невеселії ті дні, що пронеслися надо мною 423. Рушниками, що придбала, спусти мене в яму 37. Тільки в передмові до „Гайдамаків" маємо архаїчне: Ще є люди, которі його знали 127.

Нехай же мова Шевченкова править нам за правдивий взір, як саме треба розпочинати прикметникові речення!

Ось трохи прикладів із Оповідань Марка Вовчка т. І 1861 р., що вживає щироукраїнських живих форм: Я й позичила йому ті гроші, що за хату й худобу взяла 9. Питаю молодицю, що дитинку на руках тішила 14. Увійшла я знов у ту хату, що в їй і росла і дівувала 21. Це той, що чоботи рипають 76.

Ось іще приклади з класичного перекладу М. Рильського „Пана Тадеуша" 1927 р.:

Берези схилені, що розпустили коси, як жінка, що в сльозах по мужеві голосить, чи мати, що дітей оплакує своїх 89. Дах, що мохом геть поріс 102. Не забуваючи шинкарки, що з бутлем бігала 103. Той шляхтич, що сидить при чарці 144. Стрільця нагадує, що ржавить свій набій 144. Грабовський, що тепер у штабі службу взяв, зо мною виїхав 183. Як муха та, що тоне в окропі 183. Хмарки, що вже були розсипались, ізнов гуртуються 249. Суддя вклоняється усім, що прибули 285. На ту пору зайця вбачено, що на грудках заліг 291. Поставив два нашийники, що не найти таких 293. Але бо збутися ще планам не пора тим, що ти їх висловив 170. Тих, що мене хотіли втопить 186. Під час наїздів бойових, що їх мій рідний край зазнав колись чимало 172. Із тих іще рапір, що їх було кують у Нюренбергові 189.

Іще кілька прикладів із праці С. Єфре-

мова про І. Франка: Того пишного вінка, що ми сплели собі були з наших мрій 17. Все дужче озивається голос застереження, що здержує автора 40. Пориваючи з тією політикою, що була сущим лихом для людности 71.

Ще приклади. Олесь: Парубочі літа — то орел молодий, що до сонця із скелі злітає. Франко, Ів. Виш.: Глянь, — отсе остання нитка, що мене тягла до праці. Коцюб.: Ось і рівчак той, що його промила весняна вода. Франко: Ми не лиси, що їх стрілець викурює з ями.

При безпосередній розмові двох осіб замість займенника 3. особи може бути особа 1. чи 2., напр.: Я твій брат, що ти *мене* забув, або: Ти мій брат, що я *тебе* кохав.

Як правдиві стилісти дбають про вживання *що*, показує оцей приклад. У М. Рильського, в його „Під осінніми зорями" 1918 р. на ст. 75 читаю:

І перше слово, те найбільше з слів,
Яке в саду під вітрове шептання
Я вперше чув і вперше зрозумів...

але в другім виданні 1926 р. цього збірника на ст. 56 це місце уже виправлене так:

І перше слово, те найбільше з слів,
Що я в саду під вітрове шептання
Уперше чув і вперше зрозумів.

Із вищеподаних прикладів переконуємось, що в українській літературній мові, слідом за мовою живою, мусить запанувати остаточно займеник *що* в підрядних прикметникових реченнях; не знані в цій ролі живій мові архаїчні літературні *котрий* та *який* замруть остаточно, як чужі самому духові нашої мови.

Але ще є письменники, що дуже часто, підо впливом польської мови, просто кохаються в формах із *котрий*. Напр. „Мотря" Б. Лепкого переповнена цими невластивими нам формами. Ось трохи прикладів із „Мотрі", а в дужках коло *котрий* подаю форму нашої живої мови:

Петро чоловік, котрий (що) знущається над нею 92. Ніхто не спинить її на шляху, котрий (що) перед нею 307. Це гість, котрий (що) випив не трохи 22. Гасити жагу, котра (що) палила його 56. Не було такої сили, котра (що) б їх назад завернула 140. Це було питання, котре (що) його боліло 90. Небіж, котрого (що його) я люблю 28 До кредensу, біля котрого (що біля його) поралося 7. Віз, котрого (що його) колеса не в один бік крутяться 111. Опинилася серед кімнати, котрої (що її) стіни виложені були дубом 353. Шинкарка, в котрої (що в неї) він ночував 164. Він тая мрія, без котрої (що без неї) життя — одна скука 265. Вела на просторий майдан, котрим (що ним) перебігав широкий шлях 207. По очах, котрі (що) всміхалися 8. Разом з хлопцями, котрі (що) його тримали 7. Розмовляв з псами, котрих (що їх) водив з собою 138. Поверх садів, у котрих (що в них) потопав город 33. Високі вали, на котрих (що на них) уставлені гармати 128. І т. д., — читачі самі хіба переконаються, як сильно виграє й стає свіжішою мова Б. Лепкого, коли ми його архаїчні неприродні *котрий* (który) замінимо живим *що*.

V. Як уже зазначено вище, народня мова дуже часто вживає самого *що*, без особового займенника, також і при непрямих відмінках іменника; літературна мова цю форму знає не часто, але ліпші стилісти, викохані на народній мові, напр. Шевченко, вживають її завжди. Ось трохи прикладів. Чуб. V, Пісні: А де ж тая криниченька, що (= що з неї) голубка пила 251, Чия пшениця, що (= що її) колос похилився? це ж того козака, що (що він) й досі не женився 103, Воли того козаченька, що (= що його) ми втрьох любили 152. Шевченко: Не одцурався того слова, що (= що його) мати співала 62, Заспівають про того гетьмана, що (= що його) на огні спекли 470, Де ділась краса твоя, що (= що з неї) всі люди дивувались 456. І т. ін., — приклади див. іще серед вище поданих.

Зазначу тут іще одну особливість нашої мови. Добра літературна мова замість відносного займенника *який*, *котрий* із прикметником завжди вживає прислівника, напр. *де* зам. в якім, в якій, в котрім, в котрій, *куди* — зам. в який, в яку, *звідки* — зам. з якого, з якої і т. ін. Ось трохи прикладів із „Кобзаря", бо Шевченко любить таке *де*: Чорніє гай над водою, *де* (а не: в котрім) вони ходили 5, Хоч подивлюся на ту Україну, *де* (а не: в котрій) ходили гайдамаки 124, Заїхать у те найкращеє село, *де* (а не: в якім) мати повила 396, Ставочок чистий висихає, *де* (а не: в котрім) ти купалася колись 296.

Але треба пам'ятати, що жива народня мова, не знаючи відносних займенників, часто оминає й відносні прислівники *де* *куди*, *звідки*, вживаючи замість них при-

слівників вказівних: *там* (зам. де), *туди* (зам. куди), *звідти* (зам. звідки); треба ці живі форми запроваджувати й до нашої літературної мови. Ось трохи прикладів. Грінченко, „Этн. Мат." II: У Ярочку стоїть брама, там жили чоловік із жінкою 94, Довів він до млинів, а там провалля великі 59, Зайшли у такий ліс, що й вийти звідти ніяк не можна 253.

Коли йменник, що підрядне речення пояснює його, визначає місце або час, тоді в живій мові замість прислівників *де*, *там*, *куди*, *туди*, *коли*, *тоді* і т. ін. може бути просто саме *що*. Напр. Рудченко, Казки: Заплив у таке море, що (зам. де, там) не видно ні світа, ні неба I 100, Знайшли вони такий пустир, що бур'ян аж у чоловіка II 24, Діждали того дня, що (зам. коли, тоді) бенькет II 102.

Ще одна особливість нашої мови. Жива народня мова незграбні літературні *у котрого*, *у котрої* замінює просто на *що:* Прийди ж, козаченьку, що карії очі Чуб. V 86. Ой чия пшениця, що довгії гони, чи не того козаченька, що чорнії брови, Пісня. Чи то, тату, тую брати, що воли-корови, чи то, тату, тую брати, що чорнії брови, К. Квітка 191.

VI. Вище описано способи сполучення підрядних прикметникових речень сполучником, цебто коли підрядне речення має повну підрядну форму (це т. зв. гіпотактичне сполучення, або гіпотáкса). Але в живій українській мові дуже часта така форма сполучення, коли це сполучення тільки мислиться, бо формального сполучення нема, — підрядне речення формою своєю нагадує ніби рівнорядне речення: Пішов у ліс, а в тім лісі грибів багато (замість: Пішов у ліс, що в нім грибів багато). Таке рівнорядне сполучення логічно підрядних речень зветься паратактичне або паратáкса.

Рівнорядне сполучення логічно підрядних речень відоме в нашій мові з найдавнішого часу. Так, його любить чернігівець ігумен Данило й часто вживає в своїй Подорожі XII віку: Єсть печера велика, и въ той печерѣ жила святая Богородица. Паратактичне сполучення відоме дуже багатьом мовам, напр. арабській, німецькій, романськім, новогрецькій, англійській, шведській, данській і ін., а тому не можна дивитися на це сполучення, як на мовний примітив.

Паратактичні сполучення підрядних прикметникових речень надзвичайно часті в живій українській мові, і вона їх знає в багатьох різних формах. Сполучення це робиться так: ймення головного речення, що його пояснює підрядне, повторюється в підряднім із прийменником вказівним *той*, *та*, *те*, *ті*, або особовим *він*, *вона*, *воно*, *вони* із сполучником *а* чи *і;* але при цьому сполученні кожний із трьох членів: 1. повторений йменник, 2. займенник особовий чи вказівний і 3. сполучник може бути, може й не бути, а через те маємо довгу низку найрізніших сполучень.

Подаю трохи прикладів із Казок Рудченка, що добре відбивають властивий оповідний народній стиль: Хата стоїть, а в тій хаті його сестра I 87. Серед степу церква, а в тій церкві піп II 122. Пішов у таке то царство, у тому царстві цар II 157. Веде та й веде, коли — ліс, а в лісі пуста хатка стоїть II 66. Вирізав дудку, а вона сама грає I 160. Був собі купець, він усе їздив по морі I 100. Був собі швець, і мав жінку I 173. Був собі чоловік і жінка, мали вони козла й барана I 41.

А то може бути сполучення й без усякої граматичної зв'язи (асиндетичне), — нема ані сполучника, ані займенника: Іде, та іде, коли й зустрічає чоловіка -- іде кудись (зам.: що йде кудись) I 90. Дивиться, як на те ж криничка — вода так і ллється II 60. Бачили якусь дівчину, од криниці воду несла II 33.

В літературній мові паратактичні способи сполучувати рідкі, а через це мова не набуває жвавости й прозорости, що їй надає паратакса. Хто пише для широких мас, або хоче оживити свою мову, мусить частіш уживати паратакси.

На закінчення цієї статті зроблю кілька висновків для практичного вжитку широкого громадянства:

1. Архаїчного сполучника *же*, як місцевого, вже зовсім не вживаємо в літературній мові.

2. Займенник к о т р и й зберіг своє стародавнє значення: хто з двох-трьох чи з кількох, або (також і *який*) хто-

хто, один-другий-інший. Не вживайте *котрий* за сполучника прикметникових підрядних речень!

3. А хто вживає *котрий, який*, не вільно ставити цих займенників по іменнику, — ставте його на першому місці: Передплачую „Рідну Мову", якої вагу (а не: вагу якої) розумію. А ще ліпше: Передплачую „Рідну Мову", що її вагу розумію.

4. Злучника *який* вживаємо тільки в присудкових підрядних реченнях для підкреслення якости іменника. Не вживайте *який* за сполучника прикметникових підрядних речень!

5. Правдивоукраїнським сполучником прикметникових речень є *що*, знаний у живій мові з найдавнішого часу.

6. Т. Шевченко в своїм „Кобзарі" вживає тільки форми з *що*, а форми із *котрий*, *який* він не вживає, як не народніх.

7. От же всі пишім і говорім за Шевченком: Не одцуравсь того слова, що (а не: *котре*, чи *яке*) мати співала.

8. Крім способу сполучення з *що*, може бути ще й спосіб рівнорядного сполучення (паратактичний), що дуже оживлює нашу мову й робить її ясною.

Література. Головніша література про це така. 1. Ѳ. Коршъ: Способы относительнаго подчиненія, глава изъ сравнительнаго синтаксиса, Москва, 1877 р. — 2. А. Потебня: Мѣсто придаточныхъ предложеній съ относительнымъ словомъ по отношенію къ главнымъ, „Изъ записокъ по русской грамматикѣ" 1899 р. т. III. ст. 337-350. 3. О. Курило: Уваги до сучасної української літературної мови, Київ, 1925, вид. 3, ст. 147-151, 139-145. — 4. С. Смеречинський: Способи відносної (релятивної) сполуки в українській мові, „Записки іст.-філ. відділу" ВУАН. 1929, т. XXV, ст. 1-31. — Є. Будде: Основи синтаксиса, „Русск. Фил. Вѣстн.", 1910 р. т. 44 кн. 3-4 ст. 59. — 6. Н. К. Грунскій: Очерки по исторіи разработки синтаксиса, 1911, т, I вип. 3 ст. 41.

Іван Огієнко.

Українська жінка й рідна мова.

(Докінчення).

Бачимо на прикладах, яке велике значення має жінка, як виховний чинник, який великий у неї круг діяння, яка велика відповідальність перед майбутнім нації за плекання рідної мови. Жінка-мати, що до неї з таким пієтизмом відносимося, що на честь їй складаємо похвальні гімни, не гідна стояти на такому високому п'єдесталі, якщо вона занедбує свою рідну мову. Що ж варта жінка, що своїм дітям передає найбільший скарб народу у знівеченій, скаліченій формі? Жінки всіх культурних народів дорожать красою своєї мови й пильно працюють над її розвитком. На жаль, між нашими жінками мало таких, вони всім займаються, тільки не плеканням рідної мови, а наслідки цього: жахлива, варваризмами переповнена мова, у слові й письмі...

А нам же ж цієї пишної мови так дуже, дуже потрібно! З якої сторони нашої країни ми не походили б, мусимо висловлювати свої думки не якоюсь говіркою, тільки однією чистою літературною мовою. На кожному кроці мусимо боронити свої інтереси, висловлювати свої побажання, зворушувати чужі серця, оповідати, доказувати і т. ін., — на все це потрібно доброї мови; коли ж ми не знаємо її, стає нам соромно, й не висловлюємось, хоч відчуваємо палкі почування, — думки наші йдуть на марно...

Багато людей чуються непевні, не знаючи якслід своєї мови, стають байдужі, не довіряють собі, а страх і свідомість, що говорять зле, на ніщо зводять всі їхні зусилля...

Успіх у нашому житті залежить часто від однієї добре висловленої думки. Скільки думок остається назавжди в умах, як матеріял без форми, без вартости, тільки тому, що, не знаючи гаразд мови, не можемо поділитися ними з іншими!

Особливо тепер, де цих нагод так багато, чи то в пресі, письмі, чи в усних бесідах, знання доброї мови конечне! Мова не є тільки прикраса ума, вона — зброя в життєвій боротьбі, вона – сила й воля духа, вона — ключ до сердець!

Зв'язок між усіма наріччями творить у кожного народу одна літературна мова, уживана в публичному житті, науці, школі і взаємних відносинах освічених людей.

Літературна мова, закріплена в творах кращих письменників, так званих класиків національної літератури, зо сталими, загально прийнятими й загально вживаними словами й формами, творить один із найважніших засобів доброго й правильного вислову.

Прогріхом проти правильности літературної мови будуть усякі місцеві окремішності, що, вживані на малому просторі, не прийнялися загально в літер. мові. Коли б ми захотіли заглянути в чорновики кращих письменників, побачили б, з якою дбайливістю працюють вони над мовою своїх творів. Їхні рукописи вказують на те, що легкість і принадність форми не вдавалася їм так легко, як це нам на перший погляд видається.

Зваживши це все, мусимо признатися, що дуже мало з нас володіє правдивою літературною мовою, а не знаємо її тільки тому, що не вчимося її.

Вчитися своєї мови? Це ж смішне, хіба ж ми її не знаємо й так?

Однак, це не жарт, — літературної мови треба доконче вчитися, щоб знати її, треба вчитися пильно й постійно. Читати твори зразкових українських письменників, закладати при Тов. „Союз Українок“ „Гуртки плекання рідної мови“, вести дискусійні й літературні вечорú, а що найважніше, — постійно читати наш одинокий науково-популярний місячник „Рідна Мова“, що вже другий рік виходить у Варшаві під умілою кермою фахівця Др. І. Огієнка.

Якщо ми це все виконаємо, можемо бути певні, що ніколи наше обличчя не вкриється сóромом і перед своїми, і перед чужими.

На цьому місці мушу ще піднести величезне культурне значення видавництва „Рідна Мова“. До цього часу справою рідної мови ніхто не цікавився, ціла ця ділянка стояла в нас облогом, зарослим терням і бур'янóм, аж врешті найшлася ідейна людúна, що, не зважаючи на зовсім несприятливі матеріяльні умовини, всі свої сили віддає на те, щоб свій нарóд об'єднати одною зразковою літературною мовою. Людúна ця працює майже одинцем, за піддержкою малого гуртка прихильників, а наші жінки, що для них справа рідної мови мусіла б бути найважніша, стоять осторонь, байдужі на гарячі заклики Головного Відділу „Союзу Українок“...

Киньмо врешті цю байдужість, прокиньмося до творчої праці над своєю мовою! Виплекаймо в наших серцях те святе завзяття, що не дасть нам зупинитися на половині шляху. Кожен наш дім мусить стати школою, де будемо плекати рідну мову.

Пам'ятаймо, що вся відповідальність у цій ділянці, під сучасну хвилю, спадає на жінку, бо чоловіки, працюючи в чужому середовищі, не можуть мати належного впливу на виховáння нових поколінь.

Резолюції.

Як висновки з мого реферату, подаю Укр. Жіночому Конгресові на затвердження такі постанови:

1. Укр. Жіночий Конгрес, визнаючи рідну мову за головну ознаку національного духа нарóду, закликає все організоване жіноцтво українського світу звернути на рідну мову якнайбільшу увагу, а для цього: а) Шанувати рідну мову прилюдно й удома, б) Навчати своїх дітей такого ж шанування.

2. У. Ж. Конгрес, стверджуючи, що наш народ став уже свідомою нацією, а його літературна мова переросла говірки, закликає все організоване жіноцтво скрізь поширювати гасло: „Для одного нарóду — одна літературна мова“ а для цього: а) Всім навчатися літературної мови, б) Вимагати від своїх чоловіків уживати тільки літературної мови в прилюдних промовах, у школі, церкві, суді, творах і пресі. б) Скрізь закладати „Гуртки плекання рідної мови“ й читати журнал „Рідна Мова“, г) Поширювати гасло: Для одного народу — один правопис, уважаючи справу одности правопису важнішою за його докладність.

3. Укр. Жіночий Конгрес закликає всі українські Видавництва вживати тільки всеукраїнської літературної мови.

Перемишль. Ярослава Мандюкова.

P. S. У. Ж. К. на основі цього реферату прийняв такі (чому не всі?) постанови:

„У. Ж. К., визнаючи рідну мову за головну ознаку національного духа народу, закликає все зорганізоване українське жіноцтво звернути на рідну мову якнайбільшу увагу, а саме:

1) шанувати рідну мову прилюдно й дома та навчати того своїх дітей;

2) плекати й поширювати в своєму оточенні одну літературну мову в слові й письмі.

Для того У. Ж. К. закликає українське жіноцтво закладати скрізь „Гуртки плекання рідної мови“.

У. Ж. К. закликає всі українські Видавництва вживати чистої літературної мови й одного правопису“.

Член в українській мові.

Історично-порівняльний нарис.

II.

Чи має українська мова члена? Щоб правильно відповісти на це, треба пам'ятати, що взагалі різні мови не мають **однакового** члена, цебто — член буває різних типів (див. F. Oberpfalcer ст. 273-274 § 266); власне в українській мові й маємо **особливий** тип цього члена, відмінний від типу европейського і не зовсім такий, як у мові болгарській.

Староукраїнські пам'ятки, починаючи з XI-го віку, мають не мало прикладів, коли займенники тъ, та, те виразно втратили свою вказівну силу, наближуючись тим до граматичного члена. Напр., це бачимо частенько в працях Нестора XI в., в Початковім Літопису, в Житті преп. Феодосія, Руській Правді, в Житті Бориса й Гліба, в Паломнику ігумена Данила поч. XII в. і т. ін. пам'ятках. Але кидається в вічі, що „Слово о полку Ігоревім“, пам'ятка живої мови, цього члена зовсім не має.

Як показала ще праця Лук'яненка: О языкѣ Несторова Житія преподобнаго Өеодосія Печерскаго, „РФВ“ 1907 кн. 3, у цім Житті багато таких форм, що їх уже можна вважати за українського граматичного члена, напр.: юже на потребоу бжественоумоу томоу стадоу 45б, ѿ брашьнъ тѣхъ манастырьскыихъ 72 і т. ін. В Даниловій Подорожі поч. XII в. таких прикладів уже дуже багато: Падаєть темьянотъ добрый 12, И есть мѣсто то градомъ одѣлано, да тако зоветься градотъ Армаөемъ 14, Єсть же дуботъ святый 70, И есть кладезетъ и доднесь подъ горою тою 71 і багато т. ін.

Ось іще добрий приклад із Іпатієвого Літопису 1111 року: Сего не помышляєте, оже на весну начнеть смердъ *тотъ* орати лошадью *тою*, и приѣхавъ половчинъ ударить смерда стрѣлою и поиметь лошадь *ту;* правда, в попередніх реченнях була згадка і про смерда. і про лошадь.

Такі приклади неперивною низкою йдуть по багатьох українських пам'ятках від XI віку аж до сьогоднішнього дня. Подаю тут прикладів не багато, бо з пам'яток їх можна було б подати не мало, — подам їх більше з мови сучасної.

Купча 1370 р.: А выѣздилъ ту землю Ходоръ Чеолчич тотъ обьѣздил. Галицька грамота 1435 р.: Коли чоловѣкъ тот домовъ приѣде. „Ключ Розуміння“ І. Галятовського 1665 р.: Убозтво тоє много важить 54.

Цікавий приклад на *оний*: Голос он вдячний, „Христос Пасхон“, Львів, 1630 р. ст. 35.

Усі ці приклади показують нам, що вживання займенника *той, та, те* з дуже ослабленим вказівним значенням ніколи не переривалося в українській мові. В сучасній живій українській мові це явище надзвичайно поширене як у мові народній, так і в мові літературній; при тому треба підкреслити, що в українській мові в такім значенні, близькім до граматичного члена, займенник стоїть не тільки постпозиційно, але й препозиційно. Подам прикладів трохи більше.

Київ. Етн. Зб. І: Аби то чарку ту випить 44. Рудченко, Казки: Прилітає той син, сонце те, і говорить І 83. Номис, Приказки, ч. 2758: Так як та оса межі очі летить. Українські Думи (з видання Ф. Колесси): Стала в печі розтопляти, стала той борщ кислий із під лави виставляти, оттим борщем хотіла козака

привітати... Буцім нехотя той борщ поліном штирхнула 155. То не сива зозуля кувала, як та бідна вдова а в своєму домові гомоніла 113. Пійди до жидарендара, щоб позволив церкву одчинити, тую дитину охристити, тую дитину одружити 138. То не сизі орли засвистали, як ті бідні вдовиченки од сна вставали 116. Як узяв ту кінву за ухо, то зробив у тій конівці сухо 149.

Подаю більше прикладів із „Кобзаря" Т. Шевченка (видання В. Доманицького 1910 р.), а в нього, як знаємо, глибоко відбилася жива українська мова. Кидається в вічі, що ця форма часта при словах: як, немов, мов, неначе, наче і т.ін.

Вживання постпозиційне (по йменнику): Може зорю переліг той 151. Крадуся понад Уралом, неначе злодій той 340. Неначе ворон той, летячи про негоду людям кряче, так я 383. Хоч огонь той розвести 456. Одинокий, мов гора та на полі чорніє Колізей той серед Риму 515. Пішла у Назарет той до вдовиці 545. Як роса та до схід сонця, покапали сльози 19. Було, мов жабу ту, на списі спряжем дитину на огні 359. Скутар, мов пекло те, палає 147. А пан отой взяв догодувати малу мене 271. Як реп'ях той учепився за латані поли. А гусляра того Давида трохи не вбив 571. Поміж іменником і членом-займенником є ще слово: Огонь небесний той погас 462.

Препозиційне (перед іменником) місце займенника, з повною втратою вказівного характеру: Згину, як той лист на сонці 55. Як той явір над водою, Степан похилився 199. Стала на все село слава, не так слава, як той поговір 448. Принаймні вкупі сумували, згадавши той веселий край, і Дніпр той дужий круторогий, і молоде теє горе, і молодий той грішний рай 469. Ти вітаєш, як у того Нуми тая німфа Егерія 192. Жіночка, як та краля 392. Як та галич поле крила — ченці повалили до Констанцу 187. Виступили з-за Лиману з турками татари, мов та галич, вкрили Україну та й клюють 428. Заплачу, як тая дитина 11. Як тая дитина 199. 291. І заплакав Дорошенко, як тая дитина 428. Нічого кращого немає, як тая мати молодая 454. Вигляне, як тая квіточка з роси, як теє сонечко з-за хмари 490. Чистою красою, як тая лілія, цвіло 504. Як те море біле 27. Кругом поле, як те море широке, синіє 35. А із Братства те бурсацтво мовчки виглядає 332. Отаке то чудо у тім місті преславному, у тій Вільні сталось 427. Кругом хвилі, як ті гори 34.

Ще трохи прикладів. Старицький „Поезії": Сховав заповіт той 24. В. Щурат: Пісня про Роланда: Вся борода його, як цвіт той гожий 95. М. Рильський: „Пан Тадеуш" 1927 р.: Як тая комашня, розлізлись по шляхах 183, Як муха та, що тоне в окропі 193, Наче те вино його сп'янило враз 152, Оплутано, як те дитя сповито 225; „Гомін" 1929 р.: Вкусив, як та гадюка 34. Б. Лепкий: „Мотря": Чого тая мати така сердита 362, Отсе тая руїна 341, Що таке була тая булава 340, Пригадала собі тую стежку 307.

У більшості цих прикладів слова *той*, *та*, *те* зовсім утратили свій вказівний займенниковий характер і не мають навіть анафоричного характеру. Це той стан, що з нього легко може повстати вже правдивий член. Кидається в вічі, що в українській мові твориться однаково легко член постпозиційний, як і препозиційний, без помітної переваги котроїсь із цих форм. Це той саме стан, що його бачимо й по давніх наших пам'ятках.

Як бачимо, великий заник вказівної сили у *той*, *та*, *те* в українській мові — явище загально й широко знане по всіх українських говорах. Через те, що на це явище у нас докладніше ніхто ще не звертав уваги, й трапилось, що в питаннях розвитку й історії слов'янського члена звичайно української мови на увагу не береться. А дехто з учених, напр. М. Халанський, навіть рішуче твердить, ніби українська мова члена не знає (ст. 149. 155. 156) (що повторює за ним і О. Курило, Уваги 131), не спиняючись глибше над тим, чого б то вона його втратила, коли широко знала вже в XII в. Цей же учений висловив був (ст. 156) таку думку: „Фактъ согласія памятниковъ языка Руси сѣверо-восточной и Руси южной въ употребленіи члена,

мнѣ кажется, не можетъ не быть принятъ въ соображеніе при рѣшеніи давнишняго вопроса объ отношеніяхъ говоровъ старо-кіевскаго и сѣверянскаго къ нынѣшнему малорусскому нарѣчію".

Власне це питання й вирішує проф. В. Погорєлов у своїй останній статті: „Употребленіе грамматическаго члена въ говорѣ Кіевской Руси домонгольскаго періода" (але зовсім не зазначаючи, що його думка не нова). Як це не дивно, але факт існування в живій українській мові тих самих форм, що їх подається в його статті із староукраїнських пам'яток домонгольської доби (повно форм анафоричного займенника!), авторові не відомий, через що він і прийшов до зовсім неправдивих висновків. А саме, — ніби член „въ говорѣ дотатарской Кіевской Руси связываетъ этотъ говоръ съ великорусскими и болгарскими говорами и въ то же время отдѣляетъ его отъ говоровъ малорусскихъ, не имѣющихъ члена. Иначе говоря, этимъ подтверждается давно высказанное мнѣніе о бо́льшей близости древне-Кіевскаго нарѣчія къ говорамъ великорусскимъ, чѣмъ къ малорусскимъ" (ст. 179). Неправдивий висновок такий падає сам собою, коли ми стверджуємо широке вживання в українській мові такого „члена", як і в пам'ятках домонгольської доби.

Займенник *той, та, те* в своїм „членнім" значенні може бути в українській мові в усіх відмінках, як і вдавнину. Постпозиційні форми мало чим різняться від форм препозиційних. Займенник *цей, ця, це (сей, ся, се)* рідко втрачає свою вказівну силу, але в західніх говорах часто маємо *сей* замість східнього *той*.

Український член не має такого значення, як член болгарський або й російський, — він не послідовний, не сталий, але він зовсім такий, яким його бачимо в наших пам'ятках X-XII ст. Цебто, — поступового, значного розвитку членних функцій у *той, та, те* не було, хоч вказівна сила займенника часом так сильно втрачується, що він стає плеонастичним і може бути легко опущений. Це особливий тип у розвої слов'янського члена.

Т. зв. неокресленого члена слов'янські мови зовсім не знають, як не знають його, напр. мова грецька або семітські, хоч знають член окреслений. Неокреслений член повстав із займенникового числівника *один*, що в слов'янських мовах так само часто вживається для зазначення неокресленности іменника. Те саме бачимо і в мові українській, де вживання *один* при неокресленім іменнику надзвичайно часте. Напр.: Був собі один цар, Жила собі одна вдова, На одній горі жив собі змій, Один пан найняв був собі одного парубка воду носити, Одного часу їхав один пан і т. ін. М. Вовчок: Одного ранку сказано мені II 4. У всіх цих прикладах *один* жадного числівникового значення не має, — це та початкова форма, що з неї в деяких европейських мовах розвинувся неокреслений член.

Література. Д-ръ Л. Милетичъ: Членътъ въ българския езикъ, „Период. Спис". 1887 р. XXI-XXII 219-252; його ж; O članu u bugarskom jeziku, Zagreb, 1889; його ж: Членътъ въ българския и въ руския езикъ, „Сборникъ за народни умотворения", Софія, 1901, кн. XVIII ст. 5-67; його ж: Къмъ историята на тройния членъ въ българския изикъ, „Български Прегледъ", Софія, 1933, річн. II кн. 1 ст. 1-16. М. Г. Халанскій: Изъ замѣтокъ по исторіи русскаго литературнаго языка. II. О членѣ въ русскомъ языкѣ, „Извѣстія", Спб., 1901 р., т. VI кн. 3 ст. 127-169. Raoul de la Grasserie: De l'article (morphologie et syntaxe), „Mémoires de la Société de linguistique de Paris", 1896, т. IX зш. 4-5. Fr. Miklosich: Vergleichende Syntax, 1883, 124-150. А. Соболевскій: Лекціи по исторіи русскаго языка, М. вид. 2-е 203-204, вид. 3, 1903 р. 224. Цоневъ Б.: Отъ историята на български езикъ. Развитие и употрѣбление на членната форма, „Бълг. Прѣгледъ" 1895, вересень. Д. Н. Овсянико-Куликовскій: Синтаксисъ, 1903, ст. 310-311. Ол. Курило: Уваги 131-132. Проф. Н. К. Грунскій: Очерки по исторіи разработки синтаксиса, 1911, Юр'їв, II 16. 168. 174, 175. F. Oberpfalcer: Jazykozpyt, Praha, 1932, 271-276. A I. Carnoy: Psychologie de l'article grec, ›Symbolae grammaticae‹, Краків, 1927, I, 143-152. R. Brandstetter: Der Artikel des Indonesischen, Luzern, 1913. G. Guillaume: Le problèm de l'article et sa solution dans la lange française, Париж, 1919. А. А. Шахматов: Синтаксис, Спб. 1927 II § 578 ст. 90. Валерій Погорѣловъ: Употребленіе грамматическаго члена въ говорѣ Кіевской Руси домонгольскаго періода, „Сборникъ въ честь на Проф. Л. Милетичъ", Софія, 169-179. І. Огієнко: Чистота й правильність укр. мови, 1925 р. ст. 109 § 106.

Іван Огієнко.

»Мовний Порадник«

для Редакторів, Видавців і Робітників пера.

Лист перший.

Високодостойний Пане Добродію!

Добре устійнення української літературної мови, однієї для цілого наро́ду, де б він не проживав, стало тепер пекучим завда́нням дня. Мова — найбільший скарб кожної нації, а тому мусимо й ми належно плекати й відповідно розвивати її. Це наш найперший і найбільший обов'язок і перед своїм наро́дом, і перед історією. Два роки працює вже науково-популярний місячник „Рідна Мова“, працює без жадної допомоги тих, що допомогти могли б і обов'язані, працює в надзвичайно тяжких матеріяльних умовинах, але не складає рук у скруті й надалі не складе. Не складе, бо міцно вірить, що нарешті бодай українські Письменники, Редактори, Видавці й взагалі Робітники пера, коли не широкий інтелігентний загал, зрозуміють високу ідейність завзятої праці „Рідної Мови“, а зрозумівши, по-товариському щиро допоможуть їй. Допоможуть тим, що глибоко й докладно вияснять широким масам і конечну потребу плекати свою мову, й помітну ролю „Рідної Мови“ в цій святій праці. Пора вже розбудити широкі інтелігентні наші кола від мовної байдужости й скерувати їх до творчої праці для створення глибокорозвиненої літературної мови.

Ідеї „Рідної Мови“ потроху вже ширяться поміж нашим громадянством, але ширяться — як і всі нові ідеї — занадто поволі й ненормально. І тут потрібна щира й сердечна допомога наших Редакторів, Видавців і всіх Робітників пера: допоможіть нам ближче стати до широких мас і заговорити просто до них.

Щоб справу устійнення нашої літературної мови поставити на міцніший реальний ґрунт, редакція „Рідної Мови“ постановила видавати для українських Редакторів, Видавців і Робітників пера щомісячний коротесенький „Мовний Порадник“, а в нім звертати увагу на важніші поправки до сучасної літературної мови. Щоб не забирати кожному дорогого часу, вияснюємо мовні питання якнайкоротше; хто хоче довідатися про це докладніше, просимо звертатися до сторінок „Рідної Мови“.

Сердечно просимо всіх цей „Мовний Порадник“ передруковувати в своїх виданнях, і вже тим допомогти поширити рідномовні гасла, а тим самим допомогти й процесу усталення нашої мови. Покладімо нарешті край хаосу в нашій літературній мові.

На дві формі звертаємо увагу в цім нашім першім листі.

1. Щоб, а не щоби. У літературній мові, як і в живій східньоукраїнській, відо́ма тільки форма *щоб*, а не *щоби*; навпаки, в мові західньоукраїнській панує архаїчне *щоби*. Російська форма *чтобы*. Кращі наші письменники писали й пишуть тільки *щоб*, ніколи *щоби*. Напр. Шевченко знає тільки *щоб*: Жде козаченька, щоб залоскотати 1. Так ворожка поробила, щоб менше скучала 1. Зроби, щоб додому не вернулась 38. Щоб брат брата не різали 403 і т. ін. (видання В. Доманицького 1910 р.). М. Вовчок, Куліш, Ста́рицький, Грінченко й інші писали тільки *щоб*. Безумовно, архаїчну форму чтобы, *щоби*, як зайву й місцеву, треба викинути, — вистачить і однієї *щоб*, що вже стала нормою в східньоукраїнській літературній мові. Див. „Рідна Мова“ 1933 р. ст. 220. 350, 1934 р. ст 310, „Словник місцевих слів“ § 60.

2. Три козаки приїхали, а не: Трьох козаків приїхало. Мова польська знає синтаксичну безособову форму: Trzech kozaków przyjechało як звичайну форму при чоловічому роді живих осіб, — вона в ній панує. Навпаки, українська літературна мова такої форми зовсім не знає, бо вона їй чужа; по-нашому це буде тільки: *Три козаки приїхали*, рідше: *Три козаки приїхало* (але в жадному разі не: *Трьох козаків приїхало*). У нас панує форма особова, з числів-

никовим підметом нормальним, цебто в відмінку назовнім, при тому „три козаки“ приймається за множину, а присудок нормально узгоджений із ним. Форма: *Три козаки приїхало* рідша, Потебня приймає її за безособову.

Форма: *Три козаки приїхали* панувала вдавнину, панує й тепер у живій східньоукраїнській і літературній мові. Ось трохи прикладів. Усім відоме з Євангелія Луки 18[10]: Человѣка два внидоста въ церковь, цебто: два чоловіки (а не: двох чоловіків) увійшли до церкви. У Чубинського, Пісні, т. V: Хвалилися три ляшеньки 385, Приїхали до вдовиці три козаки в гості 903. Вісім розбійничків спать полягали 913. Шевченко: Не вертаються три брати 299. А. Свидницький: За ним два дворяни йшли 20. Квітка: П'ять приказчиків їздило II 21. Б. Грінченко, „Під тих. верб.“: У старого було троє синів 64, Четверо дітей лагодилось спати 80.

Отже завжди пишім: *Три козаки приїхали* (чи: *приїхало*), але не по-польському: Трьох козаків приїхало. Див. „Рідна Мова“ 1934 р. ст. 358-359, у „Словнику місцевих слів“ ст. 142 § 62.

Українська літературна мова потребує конечного устійнення, а при цьому устійненні мусить запанувати величне гасло: „Для одного народу — одна літературна мова“.

Вересень. 1934.

З товариським привітом
Редакція „Рідна Мова“.
Варшава, вул. Стальова 25.

Передрукуйте це в Вашім виданні!

Наша інтелігенція й рідна мова.

Лист до Редакції.

Мені соромно, що, пишучи до Вас листа рідною мовою, не напишу його добре. Тому прошу наперед вибачити мені. Коли б я писав по-польському, не зробив би мабуть ані однієї помилки. На жаль, чужу мову знаю краще, як рідну, дарма, що стараюсь її навчитися.

Правда, це загальне явище серед нашої галицької інтелігенції. Що гірше, — багато інтелігентів не тільки не знають рідної мови, але й не стараються навчитися її. Сміючись із говірки селянина, говорять іще гіршою, якоюсь псевдо-літературною тарабарщиною.

А причина того явища — байдуже відношення до рідної літературної мови. Знаю багатьох людей, що добре говорять кількома чужими мовами, а своєї літературної не знають. Вистачає їм знати говірку. Немає в них любови до рідного, нема й національної амбіції. Звідки беруться в них іще претензії, щоб нас шанували чужинці?

А вже каригідно зловживають рідною мовою ті, що часто вживають її pro foro externo, перед чужинцями. Маю на думці наших адвокатів у Галичині, де вільно в суді вживати української мови.

Адвокати мають багато непереконливих доказів, щоб оправдати своє незнання рідної мови. Ось головний із них. „Мусимо писати зрозуміло для тих, що читатимуть наше писання. Годі, щоб судді-чужинці вчилися „нової“ української мови. Головне, щоб справу добре поставити юридично, форма байдужа“, і багато подібного.

Є й такі адвокати, що забороняють у своїй канцелярії писати йначе, як „по-старому“. І це не якісь „старо-русини“, а такі свідомі українці...

Вага потреби рідної літературної мови, як того духового чинника, що об'єднує великий український народ в одну націю, ще мало зрозуміла. Доказом того є хоч би число передплатників „Рідної Мови“. В моїм містечку на близько 2000 українських мешканців передплачує „Рідну“ мову“... тільки одна особа...

Звичайно, є одиниці, що добре розуміють потребу навчатися рідної мови. Мені приємно було почути, як на зборах філії „Просвіти“ бесідники-селяни домагалися звернути увагу в діяльності читалень на вивчення рідної мови.

Отже видно, що Ваші слова зо сторінок „Рідної Мови“ находять відгомін і під сільською стріхою.

„Рідна Мова“ сповнює своє завдання якнайкраще, і напевно Ваш почин ви-

даваʹти її запишеться золотими буквами на сторінках історії розвою наших духових цінностей.

Я прочитав тільки 19 чисел „Рідної Мови“, але багато навчився.

Бібрка. Вол. Грицин.

P. S Вислане безплатно одному нашому адвокаʹтові зразкове число „Рідної Мови“ вернулося з такою власноручною дopиcкою адвокаʹта на ній: „Цицього мованння не р'оз'у-мію“...

Редакція.

Шевченкова мова.

III. Українізми в російських писаʹннях Шевченка.

1. Простонародність Шевченкової мови.

Шевченко не мало писав по-російському; був час, коли він навіть поважно думав стати письменником і російським. Але з цих його задумів нічого не вийшло вже хоча б через те, що Шевченко... російської мови добре не знав. У своїм Щоденнику під 19 липня 1857 р. Ш записав: „Жаль, что я плохо владѣю русскимъ стихомъ“ (ст. 58), і це його щире признання було зовсім правдиве.

Перед нами Денник Шевченків, писаний російською мовою, що його буква в букву року 1927-го видала Академія Наук у Києві.[1] Денник писаний з 12 червня 1857 р. по 13 липня 1858 р., цебто частиною в кінці заслання, частиною вже на волі. Писано незадовго перед смертю Ш, в час, коли російську мову поет знав ніби найкраще. Ось тому мова Шевченкового Денника надзвичайно цікава для нас, як правдивий покажчик того, як знав цю мову Шевченко. Певну відповідь на це питання можна дати, прочитавши 2-3 сторінки Шевченкового Денника: російської мови глибоко Ш ніколи не знав. Він учився її тільки „з голосу“, практично, але систематичного курсу її він ніколи не проходив. Ось через це російський правопис Ш завжди несталий, а в самій мові повно українізмів.

[1] Академія Наук у Києві видала з оригіналів: 1. Щоденні записки Т. Шевченка, 1927 р., XL + 787 ст.; 2. Листування, 1929 р., XXXVI + 1004 ст. 3—4. Поезія, т. 1—2, 477 + 481 ст., текст за оригіналами. Головно редакція ак. Єфремова. Це надзвичайної ціни глибоко наукове видання, в нім працювали сотні правдивих учених. Якогось більшовицького зафарбування в цім виданні нема.

Читачеві Шевченкового Денника відразу кидається в вічі велике число простонародніх російських виразів, а це вказує, що російської мови Ш набирався й від простого люду. Цю простонародність так само часто бачимо й у листуванні Ш, коли він писав по-російському. Ось трохи таких виразів із Денника: Пьянством проклажаються 26, Дружба въ рось 153, Окромѣ Суботова 12, Пускай дискать казнится, Мы сопча пустилися 89, Во время ярманки 55, Ильинская ярманка 59, Макарьевской ярманки 73, Пятнушки 92, Учавствовалъ 56, Фастунишка 13, Завтрикъ 176, Послѣ завтрика 109, слышилъ 170. 174. 178, услышилъ 153, Внемля внутреному призванію 28, Грязи внутреной 73, Нижный 76. 106, Утренныхъ 88 і т. ін.

Не рідко знаходимо в Деннику живі акучі форми, чого рос. правопис не допускає: каверъ самолетъ 24, каснулися 134, секты Малакановъ 90, ругнулъ манѣнька 90, падлецъ 18, салдатка 138, салдацкому 151, салдацкихъ 37, салдацкую 70, стихи хараши 147 і т. ін., пор. ще: плотить 31.

Так само дуже часто Ш вживає чужих слів у їх простонародній або фонетичній формі, не прийнятій в літературній мові, напр.: англінская 77, англинскую 158. 180, англинскому языку 97, верхвей 106, комфирмованный господа 20, комфирмованыхъ 18, на комфермаціи 14, вы оклематезирувались 75, взялъ пачпортъ 104, привигилированному 14, сурьезно 170, въ сѣртукѣ 79. 177, Эпокалипсисъ 134, Эпскалипсиса 134, солдацкая ширинга 60, Штенгелемъ 183, фельтьегеръ 92 bis, на фельтьегерѣ 95, цехгаузъ 36, гаптвахту 143, гаптвахтой 39, до кандитерской 109, лавокъ голан-

терейныхъ 74, корикатурная 22, оляповатый 144. 171, оляповато 85. 109, Рембранда 179, Энгельгарту 183, Энгельгартомъ 172, Клотъ 177 і багатенно т. ін. І зовсім непотрібно видавець Денника, С. Єфремів пильнує скрізь в [] подати те, що опущено, — це ж була правдиво Шевченкова вимова, а не випадкова помилка, вимова, що поет засвоїв її „з голосу“ від простолюддя. На підтвердження цієї думки буде багато матеріялу ще далі.

Переходжу тепер до огляду фонетичних українських рис в російській мові Шевченка.

Іван Огієнко.

Культура нашої буденної мови.

Лист до Редактора „Рідної Мови“.

Високодостойний Пане Професоре!

Стоячи на сторожі розвитку української мови, треба, на мою думку, подбати також про низку чисто українських слів, часто вживаних у буденній мові. Тут у нас великі недостачі! Слів чисто українських, хоч вони є, або легко їх придумати, — не вживається, бо на перешкоді стоїть велика духова сила, що зветься звичкою. З цією звичкою, найбільшим ворогом нашої мови й культури, слід боротися безперестанно й нещадно.

Боротьба не легка, бо українець, на загал, чомусь не бере собі до серця справи чистоти своєї мови. З рідною мовою він поводиться по-ма́чушиному. Він, що правда, терпеливо вислухає всі докази й жалі оборонця чистоти української мови, кивне навіть головою на знак, що зо сказаним погоджується вкрай, але це тільки хвилевий настрій без жадних практичних наслідків! Йому важко наломлюватись до ново́го способу висловлювати свої думки; якось незручно вживати нових слів, що здаються йому трохи дивовижними й чомусь усе не такими влучними, як старі, що до них він ізмалку звик. Тому спровола все остається по-старому...

У цім листі бажаю обговорити декілька слів практичної вартости.

Польське człowiek по-українському людúна, а не чоловік. Це останнє слово визначає перш за все чоловіка якоїсь подружньої жінки. Подружня жінка відносно свого чоловіка зветься дружи́ною. А слово жінка визначає дорослих жінок без огляду на подружжя, в значенні kobieta. Mężczyzna буде по-українському мужчи́на з наголосом на передостаннім складі (галицькі українці вперто наголошують останній склад і виходить чудернацький мужчина́). Замість арх. мужчи́на можна казати й чоловік. Тут, як бачимо, це слово має ширше зна́чення.

Польське слово lody, на означення замороженої солодкої страви, передають галицькі українці словом леди, або частіше словом, запозиченим від росіян, морожене. Одне й друге слово не наші й невідповідні. Я пропоную слово студене́ць. Є ще в нас подібне слово холодець, що його вживаємо на означення захолодженого свинячого м'яса з юшкою, поруч знаного галичанам слова „гижка“.[1]

Друге польське слово konfitury галицькі українці, не маючи власного, зачинають передавати російським „варення“, але це зовсім зайве, коли можна говорити по-українському: „ва́риво“. На Київщині поширене слово ж. р. „смаже́ня“.

Якщо ми при стравах, нагадаю, що поукраїнскому: poziomki — суниці, truskawki — полуниці[2], pierogi — вареники, sznycel — сіканець.

Карто́плю називають у нас всяко, найчастіш — бульба, або бараболя. Все назви місцеві. Слушна пора перейти на літературну картоплю!

Часто можна почути в українській хаті, де є гість, таку розмову. Господиня припрошує гостя до їди словами: „Дуже про́шу покуштувати пляцки або тісточка“. Гість: „Дуже дякую!“ Господиня: „Перепрошую, що пляцки пересоле́ні“. Гість:

[1] На Поділлі на „холодець“ кажуть також „студенець“, рос. студень. І. О.

[2] Але ці назви не по всіх місцевостях однакові. І. О.

„Овшім,—дуже добрі!“ При відході господиня дякує гостеві за якусь там прислугу, гість чемно відповідає: „Перепрошую, нема за що!“... Усе це як бачимо, нехитро зукраїнщена польська мова. Український переклад може б такий, помоєму: Господиня: „Будь ласка, попрóбуйте коржиків і пиріжечків, і: Вибачте, що коржики пересóлені“. Гість: „Дякую сердечно, і: Навпаки — періжки й коржики дуже смачні!“ При відході: господиня: „Дякую вам від щирого серця за прислугу!“ Гість: „Вибачте (або: будь ласка), ні за що!“ Нема тут ані „перепрошую“, що про нього, а також про галицьке „випадає“, дуже влучно писав у „Рідній Мові“ 1933 р. ч. 11. Вол. Виногородський, нема й „дуже дякую“, що ними тішаться галицькі українці, ніби власним добром.

Галицькі українці завжди говорять і пишуть: „поїзд“, „потяг“, навіть „колія“. Зате літературне слово „залізнúця“ вихопиться комусь тільки випадком, а повинно бути навпаки.

Є в нас дуже гарне нарóднє слово „прохати“. Воно оригінальне й повинно б панувати в нашій мові. Ото ж: прохáю, запрохую, запрóхання прохáння і т. ін. Так ні! Зразу було воно в моді. Тепер вертаємось і в слові, і в письмі до „просьби“ та „запросин“.

Польське namiętność передають у нас словами „пристрасть“ або „похіть“, так якби не було в нас відповідніших слів: „жага“, „жагучий“.

Щоб передати споріднення, безжурні наші українці користають із польської термінології. Певне, — навіщо тратити час на „видумування“ своєї власної! Тим то кажуть: „родичі“ замість „батькú“, „крéвні“ замість „рóдичі“, „братанок“ і „сестрінок“ зам. „племінник“ і „племінниця“ або „небіж і небога“, „стриєчний брат чи сестра“ зам. „перший брат і перша сестра“ або також „брат чи сестра в перших“. Сюди належать іще також такі перлини, як „вуйко“, „стрийко“ (дядько) „цьоця і цьотка“ (тітка), „дзядзьо“ (дідусь), „бабця“ (бабуся, бабуня).

У нас дуже часті слова: „реферат“, „відчит“, навіть „доклад“, виключаючи української літературної сирітки „доповідь“, що чомусь не може вільно в нас защепитися, подібно як слово „ненька“, що вживається чомусь тільки в поетичній мові в відносинах до України.

Галицькі українці двері та вікна „запирають“, „замикають“, „відмикають“ і „отворяють“. Чому б їх не відчиняти та зачиняти (по-літературному), ці нещасні двері та вікна?

Ну, на перший раз хіба доволі!

Прийміть, Високодостойний Пане Професоре, від мене ці мовні завваги так щиро, як щиро я їх писав, і або помістіть їх у „Рідній Мові“, як що для неї не надто смілі й поступові, або використайте, як матеріял, як самі здорові знаєте!

Остаюсь із належною пошаною для мого дорогого Вчителя

Бучач. Ярослав Марків.

Як пише »Українська Загальна Енцикльопедія« англійські слова по-українському.

Перед нами твір[1], що з нього черпатимуть відомості свої й чужі, що, не зважаючи на свої недостачі, все таки являється нашою дорогоцінністю. Бажанням нашим було б, щоб такий твір вийшов бездоганно під кожним оглядом. Свої повинні мати авторитетне джерело для чужих справ, а чужі — для наших.

В отсій статті торкнуся справи, здавалося б, маловажної, бо транскрипції слів чужої мови, а не їхнього змісту[1], але тому, що Енциклопедія дає в цій справі взір для всіх неспеціялістів дотичної ділянки, справа набирає великої ваги. Навіть при цій справі (формальній!) зазначу, що суспільність повинна поду-

[1] „Українська Загальна Енцикльопедія“, Львів —Станиславів — Коломия. Видання Кооп. „Рідна Школа“.

[1] Знаменний приклад змісту: В колюмні 447. читаємо таке пояснення до Де Валера, президента ірляндської республіки: „проводир ірляндських сепаратистів“. Це мабуть безкритичний переклад із якогось англійського підручника. Чи з становища самоозначення народів слід нам уживати такого означення до ірляндців? Таким означенням самі себе понижуємо.

мати про кари на тих, що в творі для загального вжитку беруться не за своє діло й через це наносять громадянству шкоду.

В своїх увагах[1] опираємося на таких творах: Webster's: New International Dictionary of the English Language, London (Англія) і Springfield (Сполучені Держави Північн. Амер.), 1928; Muret-Sanders-Langenscheidt: English-deutsches Wörterbuch, Berlin, 1910; C. Wyld: Історична граматика англійської мови (по-англійські); Ernst Fisterer in Bochum: Die Beziehungen zwischen Schreibung und Aussprache im Englischen („Die neueren Sprachen", April 1930) і The Slavonic Review, No. 22, London 1929.

В останнім творі подано засади транскрипції слов'янських слів (поминувши українську мову!) в англійській мові. Засади ці можна б означити так, що їх автори стараються передати вимову слова й рівночасно незадалеко відбігають від зорового образу слова в відповідній мові. Автори ясно здавали собі справу з фонетики мов, однак не пішли за занадто фонетичним образом слів, що врешті й не вдалося б через брак буков англійської азбуки для передання чужої.

Українська Академія Наук у своїх правилах українського правопису (празьке видання з р. 1925) ставить таку засаду: „Чужі слова треба писати по можності так, як вони вимовляються в своїй мові: доктор, гувернер, доктринер . . ." Я думаю, що ця засада повинна нас обов'язувати й щодо англійської мови. Традиція щодо них, за дрібними винятками, як Льондон, Гамлет, клюб (клуб), комітет, парлямент (в Наддніпрянщині: Лондон, клуб, парламент) — не витворилася й ми можемо їх писати з великим наближенням до їхньої сучасної вимови. Найновіші приписи УАН, реалізовані в „Українськім Правописі із словничком" М. Возняка, Львів 1929, не вдовольняють. У них подано: Албіон замість Елб'єн, лявн-теніс зам. льон-теніс, Чікаґо замість Шікаґо, Далтон зам. Долтен, Велз зам. Велс.

Коли б спитати, яких засад придержувався референт відділу, що про нього мова, в УЗЕ, то відповідь випаде, що жадних. Писав відповідно до свого настрою й виказав незнання справи, що за неї взявся. Він навіть подає одне й те саме слово в різних видах, як прим. Раскін (правильно) і Рескін, Джеймс (прав.) і Джемс, Меколей і Меколей замість Меколі, Текері (прав.) і Текерей, Вердсерд і Вордсворт зам. Вердсверт, Больфур і Болфур зам. Белфу́р, Гант (прав.) і Гунт, Ґелсуерті і Ґолсуерті зам. Ґо́лсверті, Мюррей і Мерей зам. Марі.

Чому пише Бічер-Стов і По, не відомо; повинно бути також Пов, або Бічер-Сто і По.

Англістові з УЗЕ не відомі елементарні правила англійської вимови. Коли б він їх знав, то не затримував би в передачі на нашу мову *т* між приголосними, як приміром у словах Прістлі, Нюкастль[1], замість правильно передати: Прісл, Нюкасл; також не задержував би він *ль* у такім слові, як бокскаф; він пише помилково бокскальф: — *of* з родового відмінка вимовляється як *ов*, *ев*, а не *оф*, — і з достосуванням до вимови треба його передавати.

Дає також доказ незнання англійської вимови, коли пише: Савдей, Сідней, Вульсей, Веслей, Морлей, Ремзей, Ралей, замість: Савді (Саді), Сідні, Вулсі, Веслі, Морлі, Ремсі, Ролі.

Не відоме йому також, що англійська мова не знає м'якого *л* перед приголосною, або на кінці слова й тому пише: Міль, Кромвель, Біконсфільд, Ойль, Бокль, замість: Міл, Кромвел, Бікенсфілд, Ойл і Бакл.

Закінчення слів ненаголошені, як *-сон*, *-тон*, *-форд* і інш. треба писати з наближенням до вимови: *-сен*, *-тен*, *-ферд*. Отже писати: Бейкен, не Бекон, Арнелд, не Арнельд, Бентем, не Бентам, Бредферд, не Бредфорд, Ворінтен, не Верінтон, Віндсер, не Віндсор, Гачісен, не Гачізон, Едісен, не Едісон, Емерсен, не Емерсон, Ролстен, не Ральстон.

---

[1] Англісти приймають за взір англійської вимови (це підстава до нашої дискусії) вимову лондонського інтелігента. Американська вимова трохи відмінна, прим. не признає м'якого „л". Але це не суттєве: великий наплив нових слів в Спол. Держн. Півн. Америки мабуть доведе в будучності до нової — американської мови.

[1] Як у цім слові, так і в дальших поправляю помилку, на яку вказую, а також іншу.

Звучний звук *th* пропоную передавати через *д*, а беззвучний *th* через *т*. В УЗЕ неконсеквенція: подає Радефорд і Ротермір, замість Радерферд і Родермір. Непотрібно силується передавати слова в такій формі, як: Смітс, Мередітс, Бутс, замість: Сміт, Мередіт і Бут. *S* пропоную здебільша передавати через *с*, а *z* через *з*. В Енциклопедії така неконсеквенція, як: Чарлз Дікенс, замість Чарлс Дікенс. Отже писати: Дісрейлі, Велс, Джерсі, а не: Дізраелі, Велз, Джерзі, а також: блізерд, а не блісерд.

Поки подам сумарично приклади дальшої помилкової транскрипції, наведу декілька поправних форм УЗЕ, де читачі побачать уже частинно реалізовані думки, що тут подаю. Отже маємо: Ервінґ (Irving), Бернс (Burns), Вустер (Worcester), Лєстер (Leicester), Мелберн (Melbourne), Юм (Hume), Юз (Hughes). А також: Стенлі (Stanley), Чарлз (Charles), зам. Чарлс, Бедферд (Bedford), Паркгерст (Parkhurst) і Бертен (Burton). Наближення до вимови тут проявляється зовсім слушно.

Подаю помилкові форми і побіч них правильні, понайбільше в такім порядку, як вони виступають в УЗЕ, і то, як я вже зазначив, не всі, а тільки в виборі для з'ілюстрування, як цю справу поставлено в УЗЕ. Читаємо: Аленбай зам. Éленбі; Альберти зам. Елберти; Бріянт зам. Браєнт; Джофрей Шосер зам. Джефрі Чосер; Бомонт зам. Бóвмент; Дефо зам. Діфов; Йонатан Свіфт зам. Джóнетен Свіфт; Бронтс зам. Бронте́; Турнер зам. Тернер; Вайстлєр зам. Ґвіслер; Лей Гунт зам. Лі Гант; Бате зам. Бейтс; Бедн Паул зам. Бейдн Пóвел; Баджгот зам. Беджет; Бе-Сіті в Мічіґен зам. Бей-Сіті в Мішіґен; Бефало зам. Бáфелов; Блек зам. Блейк; Брек зам. Бреґ.

Подає Френсіс, але і Франціско зам. Франсіско; Чарлот зам. Шарлет; Варвік зам. Ворік; Ватер зам. Вотер; Макдональд зам Мекдóнелд; Велз (Wales) зам. Вейлс; Плімут зам. Плімет; Гeґ зам. Гейґ; Гервіч зам. Герідж; гомруль зам. говмрул; Готчкіс зам. Гочкіс; Ґенсбору зам. Ґéйнсбре; Суліван зам. Салівен; Довз Рутер зам. Дос Ратер; Дункан зам. Данкен; Стефенс зам. Стівенс; Ірвайн зам. Ервін; Канадіян Паціфік зам. Кенéйд'ен Песіфік; лєді зам. лєйді; Лінкольн зам. Лінкен; Рейнольдс зам. Рéнелдс; Фрезер зам. Фрейзер; Юнґ зам. Янґ; Норфольк зам. Норфек.

Як бачимо, то УЗЕ не може бути взором правильного писання англійських слів в українській мові. А шкода! Референтом чужих слів, у тім і англійських, в УЗЕ є Др. Михайло Рудницький, що й зазначено в Енциклопедії.

Дивно, що редакція УЗЕ не запросила кого з молодих англістів із Сполучених Держав Америки або з Канади, а вони могли гідно відповісти завданню, чого найкращим доказом є їх справді добрі переклади нашої поезії на англійську мову. Є також фахові англісти і в краю.

Бережани. Др. Володимир Безушко.

P. S. Уважаємо за потрібне до цього додати, що в нас іще не висвітлено справи традиції вимови англійських слів у нашій мові. Позичаючи чужі слова (не конечно з першоджерела!), ми звичайно переймаємо їх разом із їхньою вимовою. З бігом часу вимова ця у народа, звідки взято слово, змінюється, але позостається незмінно в нас. Скажемо, слово клейстер ми позичили з дифтонгом *ей*, а не *ай*, ще тоді, коли самі німці вимовляли своє *ei* як *ей*; чи тепер ми мусимо застосовуватися в вимові цього слова до нової німецької вимови? Чи не те саме й з ангійськими словами? Чи їх не треба поділити на дві групі, — група слів із традиційною в нас вимовою і з вимовою сучасною?

Не забуваймо ще й того, що багато англійських слів ми перейняли в вимові німецькій або французькій (звідсі *ль* там, де того нема в вимові англійській). Докладно про це розповідаю в своїх „Нарисах" 1927 р. ст. 115-125: Головні основи позичання чужих слів в укр. мові. І. О.

Лемківський словничок.

Всі слова в західньолемківськім діялекті (за вийнятком оне́, гиба́й, і то тільки часом) треба наголошувати на передостанньому складі. Нпр. „Ня́ньо пі́шов сі́яти я́рець". „Што сте хті́ли — ма́те; те́раз дудра́йте на́ ся, не на́ нас".

Треба сказати, що ле́мківський діялект має найзамітніші діялектичні ціхи, має оригінальні, своєрідні форми й звороти. Українські вчені й письменники зробили б безперечну прислугу українській мові, коли б зайнялися ле́мківським

діялектом, бо найшли б у ньому чимало цікавого лексичного матеріялу, пригожого для розвитку нашої літературної мови. Згадати б тільки такі чудові слова, як: вигляд, битка, вадитися, дораз, звідуватися, та багато інших.

Певна річ, що лемківський говір найде мало симпатиків. Це тому, що він для широких кругів громадянства не так приступний, як нпр. говір Покуття (Стефаник), або діялект гуцульський (Черемшина), одначе цінувати його менше за інші діялекти годі, тимпаче, що лемки, живучи в надто нещасливім географічнім положенні, героїчно зуміли задержати свою мову. Їхній діялект, хоч і підпав чужим лексичним впливам, усе ж таки залишився щиро українським діялектом.

Подаю тут коротесенького лемківського Словничка помітніших слів, що я записав їх у західній Лемківщині.

А́стряб — яструб, шуліка.
Ба́ле’ — ба, але бо, та бо.
арс — дуже.
а́як — аякже, певно, еге ж.
е дзідло — колесо, ровер, авто.
йтка — бійка.
Бла́зен — незрілий, малолітній.
Бляндáти, бля́нджу, -джеш, -дже, бля́нджут; **не́ бляндж!** — плести нісенітниці.
Бо́ртак, борту́ля — ду́рень, дурепа.
Боська́ти — цілувати.
Бу́рса — нелад, ґвалт, гомін.
Вади́тися — сперечатися, сваритися.
ар — росіл з бочки, де кисла капуста; його варять і їдять із картоплею.
Варі́як — вар’ят, божевільний.
Ве́льо — багато.
Ве́ра — далебі, бігме.
Ве́ра божа! — присяйбогу! Їйбогу!
Вец — річ, справа, діло.
Ве́це — більше.
Вечі́рки - посідки, вечерниці.
Ви́гляд — вікно.
Воз, во́зте — візьми, візьміть.
Г (гтя́ти, гзя́ти) — в (втяти, взяти).
Гавз — дім в Америці.
Галу́зя (голу́зя) — нелад, непорядок, нерозбериха.
Га́ньба — сором.
Ґа́рдий — гарний, добрий
Ґа́рді — гарно, добре.
Гвари́ти — казати, бала́кати, говорити.
Гво́йти — увійти.
Гев — тут.
Гей — так.
Ги́бай — ходи, махай, іди.
Гин, ги́нка — он, ген, там.
Глапи́ти — зловити.
Глядáти — шукати.
Гнес, гне́ска — днесь, сьогодні.
Гнет, гне́тки — хутко, скоро, незабаром (польське: wnet.)
Го́ден — в спромозі, в стані.
Гтя́ти — вдарати, втяти
Гу́ня — сердак із домашнього сукна.
Ґадáти — говорити, бала́кати, казати.
Ґадзі́на — дріб (дом. пташня, крілики).
Ґа́мба — рот, уста, обличчя.
Ґдо́вец, ґдо́ва — вдовец, вдова.
Ґзи́тися — ґедзитися.
Ґру́ля — бараболя, бульба, картопля.
Да́де — денебудь, десь, де.
Да́кус, дакусцьок — трохи.
Да́што — дещо.
Двигну́ти — підняти.
Двигну́тися — підвестися, встати.
Де́сик, деси — десь.
Дзе́цко — дитина.
Дзю́ра — діра.
Дзя́д — жебрак, убогий, слабосильний, немічний, малоспосібний.
До́кус — зовсім, акурат, якраз.
До́цяп — дорешти, зовсім.
Дрі́ґа (або драга) — дорога, путь, шлях.
Ду́ган — тютюн.
Дя́ка — охота, снага.
Є... — гм...
Є — та, — є — ну — вирази без особливого значення.
Є́гомость — панотець, священик.
Жак — дяк.
Жегнáти — благословити.
Жегнáтися — христитися, прощатися.
Задáвок — задаток.
Задзірґну́тися — повіситися.
За́кля — поки що, заки.
Зас (zaś) — знову.
За́то — тому, для того.
Звідувáтися — питатися.
Згас! згáсте! — згаси! згасіть!
Здоля́ти, видоля́ти — змогти, дати раду.
Зґваря́тися — змовлятися.
Згуби́ти, вигуби́ти — знищити, винищити, витратити (ці слова можна прикласти тільки до живих істот).
Іти — йти, їхати.
Іде на но́гах — іде піхотою.
Іде на во́зі (з во́зом, з кіньми, з бикáми, з коровáми) — їде.
Істний — справжній, дійсний. (Кінець буде).

Корчин М. Приймак

Бібліографія української мовознавчої бібліографії.

(Докінчення).

113. Васильківський, М.: Найголовніша методична література для викладачів української мови в групах для дорослих. „Збірник Центр. Держ. Курсів для Дорослих“. Харків, 1929, 2 т. 117-93 ст.

114. Васильківський, М.: Бібліографія.

113-8 ст. в кн.: Українська мова в нормальних групах дорослих. (Принципи викладання, програма, методика) [Харків 1929] 118+(2) ст.

115. Машкіна, А.: Моза й література в масовій школі профосу (Програмово-бібліографічний довідник). Випуск перший. За редакцією... (За участю М. Баженова, А. Булаховського. І. Капустянського, А. Кудокоцева, А. Машкина, О. Патокової, М. Перегінця і ін.). Харків, 1929, 80 ст.

116. Бібліографія 38-9 ст. в кн.: Навчання грамоти в трудовій школі („Методист" Nr. 5), Харків, 1929. 40 ст.

117. Речицкого, Анд. Библиография 348-9 ст. в кн.: Основы украиноведения. Пособие для парткружков, совпартшкол, комвузов и самообразования. Под ред.... [Харків] 1929, 350+(2) ст.

118. Осипів, М.: Бібліографія 27-8 ст. в кн. Українська мова в найвищих групах учителів. Програма minimum з історії мови, ортоепії, лексики, синтакси. Література. Метод. вказівки. Харків, 1929, 28+(4) ст.

119. Методкомом при інспектурі Укрліквепу Одеської округи [Біліографія до розділів) в кн.: Програми з української мови та українознавства I та II ступеня та для кваліфікації на I категорію. Складені... [Одеса 1929] 40 ст.

120. [Бібліографія до розділів] в кн.: Програми-матеріяли для інститутів соціяльного виховання. Випуск III. Дисципліни літературнолінгвістичного циклу. Харків, 1930, 52 ст.

121. Бібліографія 76-8 ст. в кн. Інструктивно-методичні матеріяли для підготування груповодів. Для сільських курс-конференцій груповодів поодиноко-групового навчання. 3. переробл. видання, Харків, 1930, 78+(2) ст.

122. Пилипенко, Юрко: Література [до розділів] в кн.: Шляхами новітніми. Допоміжна книжка для роботи сільських шкіл малописьменних улітку. Упорядкував... Харків, 1930. Вип. 1. 62+(2) ст., у вип. 2. „Література" 31-2 ст. [те ж саме вийшло по-російськи: Новыми путями...]

Пор. 1, 2, 30.

7. Чужі мови. *Наукові бібліографії.*

123. Булаховський, Л.: Література, що її рекомендується, 82 ст. в кн.: Вступ до порівняної грамагики слов'янських мов. Фонетика праслов'янської мови. Харків 1927.

124. Огієнко Іван Проф.: Література про життя й діяльність Костянтина й Мефодія, 199-254 ст. Джерела до вивчення життя й діяльности Костянтина та Мефодія 255-361 ст. в кн. Костянтин та Мефодій, ч. II. Варшава 1928. Рец. І. Вашиця в „Hlidka" 1930 1-8, його ж у „Записках ЧСВВ." 1930 III 676-84; С. Томашевського в „Kwartalnik Historyczny" 1928 I 115; К. Харлампович, „Україна" 1929 ч. 33, 127-33 і 1930 ч. 39 ст. 181-3; Г. Ільїнського, „Byzantinoslavica" 1929 I 234-6 (подають доповнення до бібліографії).

125. Огієнко І. [Література до розділів в кн.] Пам'ятки староцерковно-слов'янської мови X-XI віків. Історичний, лінгвістичний і палеографічний огляд з повною бібліографією та альбом... Варшава 1929. (2) + 493 + (3) ст. Рец. Дмитро Абрамович, „Україна" 1930 39 ч. 184-9 ст.

126. Семенів, М.: Огляд кримської мовознавчої літератури. 1926-1928 р. р. „Східний Світ". Харків. 1929, 3(9) ч. 217-9 ст.

127. Семенів, М.: Новини кримської лінгвістичної літератури за 1929, там же, 1930, 10-1 ч. 359-60 ст.

Навчання чужих мов.

128. Бендасюкъ, С. Ю: Пособія къ изученію общерусскаго языка, русской литературы, исторіи и географіи. „Временникъ Ставропигійскаго Института", Львів, 1909 р.

129. Баженов, М.: Учбова література російської мови для трудової семирічної школи [I за 1924-5 р. р.] „Нова Книга", 1925, 9-10 ч. 18-21 ст.

130. Віте Р.: Огляд шкільних підручників чужоземних мов, там же 26-7 ст.

131. Ізгур, І. Всесвітня мова есперанто й школа. Яку літературу треба читати про есперанто російською мовою. Учбова література. Різна література на есперанто. „Нова Епоха", Харків, 1926, 27-8.

Пор. 30 ч.

Львів. Є. Ю. Пеленський.

Чистота й правильність української мови.

Відповідь на запита́ння наших Читачів.

Во́рскло, а не Ворскла. Редакція наша одержала від Редакції *„Жіночої Долі"* в Коломиї такого листа: „Прохаємо розсудити нас і подати відповідь у найближчому числі „Рідної Мови": як має бути правильно по-нашому: річка Ворскл*о*, чи річка Ворскл*а*. Одна наша співробітниця написала Ворскл*о*, ми справили за „Українською Заг. Енцикльопедією" на Ворскл*а*. На те Пані та написала нам, що така форма — це москалізм, і хоче, щоб ми спростували цю похибку. Піддаємося під Ваш суд: як скажете, так воно й правильно буде". Радо подаємо потрібне вияснення. Місцевий народ на Полтавщині завжди каже, зберігаючи давню вимову, тільки: Во́рскл*о*, напр.: Ворскл*о* річка невеличка, береги ламає, хто в Полтаві не бував, той лиха не знав. Росіяни, через т. зв. акання змінили кінцеве *о* на *а* у XVIII віці, а особливо в XIX-м. Інтелігенція, що місцевої назви не знає, вимовляє по-російському Ворскл*а*. Але це чужа нам вимова, — своя давня була тільки Ворскл*о*. Ось у мене під рукою „Актовыя книги Полтавскаго городового уряду XVII-го вѣка" (видання В. Модзалевського 1912 р.), і тут читаю: 1665 р.: Скарга о покраденю сѣна за Ворсклом ст. 28. 1669 р.: О занятю гребли на рѣцѣ Ворсклу, ст. 164. 1670 р.: Млин на Ворсклу стоячи, ст 203. Ось іще „Історично-географічний Збірник" т. III, видання Всеукраїнської Академії Наук, 1929 р., на ст. 203 читаю: Між Сулою та Ворсклом, Кочовики відтіс-

няли за Ворскло. Взагалі, академічні видання пишуть Ворскло. Ось через це в моїм „Рідним Писанні" ч. I на ст. 112 подано Ворскло, російське — Ворскла; те саме подане і в „Словнику місцевих слів" на ст. 21. На „Карті укр. говорів" I. Зілинського правильно Ворскло. Покликатися на „Укр. Заг. Енц." не завжди можна, бо забагато в ній непорозумінь.

Крива́вий (Іван Ставничий у Павелчі). Доля давнього сполучення ръ в українській мозі була така: в закритому складі (цебто в складі, що закінчується на приголосну) повстало завжди тільки *ро*, нпр. кръвь дало кров. Але зовсім інша доля ръ у складі відкритому (що закінчувався голосним): тут кожна наша говірка має свої форми: *ро, рі, ри, ре, ир, ер* і ін., напр.: кровавий, крівавий, кривавий, кревавий, кирвавий, кервавий і т. ін. Для літературної мови вистачить однієї форми, а тому Академія Наук, щоб покласти край хаосу, затвердила писати на місці давнього ръ у відкритому складі тільки найбільше поширене й правильніше *ри*: криниця, кривавий, дрижати, христити, тривога, чорнобривий і т. ін. (а в закритім складі: кров, хрест). У нас звичайно історії мови не знають, а тому й не розуміють, чому кривавий, коли пишемо кров. Див. „Рідне Писання" I § 11, де все це вияснене.

Пластові вирази для Видавництва „Український Пласт". Слово „откос" російське, „Правничий Словник" подав „узбіч", „скіс". Російського „решітка" не вживаємо, хоч його вживає Шевченко, кажемо: ґрати, ґратки, плетінка. Кажемо „постачання", а не рос. „доставка". Треба писати: програ́ма (а не програм), начи́ння, підготування (а не рос. підготовка), річ—речі—речей, топтати (а не: доптати), вдома і дома, кілок (не: килок), плавати й пливати, плавання й пливання. Про слово „ва́да" (слов'янське праслово) докладно розказано в „Р. М." ч. 3 ст. 113-115 ц. р. Кажемо: вічне — самописальне — золоте перо, бо усталеної назви ще не маємо Ліпше „купелевий одяг", як вульгарні „штанці". Слово „вартовий" сильно втерлося в нас, тому „таборовий вартовий денний чи нічний" зовсім добрі. Див. ще окремо ковдра, коц, таша.

Хемічні вирази, „Кружок Хеміків" у Львові і студ. хемії М. Туркевичу. 1. В літературній мові прийнято писати, в однині: ву́гіль, ву́голя (одного) чи ву́голю (в значенні збірнім), а в значенні збірнім ву́гілля; вугляни́й, вугляр. Форма „вугле́ць", з вуглецю (рос. углерод) уже загально прийнята, див., напр., I. Шелудько: Словник технічної термінології 1928 р. ст. 336. 2. Рос. кислота́ прийнято передавати й українським „кислота́": кислота азото́ва, к. сірча́на, хлоро́ва і т. ін., див. той сам Словник ст. 105. 3. Частіш пишуть сульфа́т або сірча́н, а не сульфіт. 4. Прийнято писати: ля́кмус або ла́кмус, пля́тина або плати́на; сантиметр, рідше центиме́тр; ко́кус (не: кокс). 5. Пишемо: диморфний, але: діокси; можна й двоморфний, двооксид вуглецевий; тільки оксид, а не оксід; див. „Рідне Писання" I § 274. 6. У нас прийняті вирази: ста́лий, незмінний, рос. постоянный. 7. Акад. Словник Шелудька на ст. 192 подає: охоло́джувати, охолодни́й (рос. охлаждающий), охоло́джування, охоло́джений; охоло́нути — самому. 8. Українське „рідки́й" визначає (Грінченко IV 20): 1) не густий: рідка каша, 2) не частий: рідкий випадок.

Ковдра (Н. Козицька в Празі). Слово „ковдра" походить від лат. culcitra—culcita „перина"; через романське coltre і нім. Kolter дісталося до чехів як koltra, а до поляків як kołdra, з польського й наше „ковдра". Старо-латинське значення „перина" доховалося аж до теперішнього часу: ковдра шита, тепла, на ваті і т ін., чим відрізнюється від легкого „коца".

Коц (Н. Козицька в Празі) повстало з пранімецького Kotze „грубе сукно", а з німецького поширилось і по мовах слов'янських. Коц не шитий, з одного куска сукна, волохатий, чим і відрізняється від „ковдри", шитої й теплої.

Та́ша (Н. Козицька в Празі). Замість нім. „брезент" можна вживати слова „та́ша", що походить від нім. Tasche, й здавна більш відоме в Україні. Значення „та́ші" (або: таш, з ташу): 1) дуже грубе полотно для шатра, накривання возів і т. ін., пор. в Академ. Словн. I 41: „Хури та́шами покривали від дощу"; і 2) шатро.

Кирилі́вка — Кереле́вка (Іван Ставничий у Павелчі). Прийнято писати село, де зріс Шевченко, Кирилі́вка; місцева вимова (Звенигородщина) ненаголошене *и* знає як *е*, а звідсі й повстала народня форма Кереле́вка. Цікаво, що всі академічні видання пишуть Звиногородка, замість загального Звенигородка. Може хто з Київщини ближче знає ці форми: Керелівка й Звиногородка?

Сро́ґий (Петро Качмар із St. Paul). Питаєте, що це за слово сроґий, часто вживане на Ярославщині. Це польське srogi суворий, наше старе було „строгий". Але в XVI-XVII віках і в нас часто писали „сроґій". Церковне сргъ, сргій відоме з дуже давнього часу. В літературній мові „сроґий" не вживаємо, кажемо „суворий", часом „гострий".

Церковна вимова міръ (о. Іван Буґера в Милику). В церк. сл. правопису XVI-XVII в. запроваджено правописну різницю поміж однозвучними словами: миръ спокій, рах і міръ цілий світ, mundus. Давніше завжди писали тільки миръ для обох значень. Київські вчені запровадили правопис: миръ мірови твоємꙋ даръи, але вимовляли це тільки: мир мирові, так треба й тепер вимовляти (а не: мир мірови). Цитуючи ц.-сл. текст гражданкою, треба міръ передавати через „мир", а не „мір".

Давальний учасництва (Дм. Геродот у Букарешті). Вирази на взір: »Сльози покотилися йому по лиці«, або: »Три сини сіли мамі на колінах« (у М. Зоряного) — це дуже добрі, зовсім літературні наші форми т. зв. давального учасництва, див. докладніше про це »Рідна Мова« 1933 р. ст. 5-10, 1934 р. ст. 75-76. Хто не знає добре народньої нашої мови, той напише (як і в мові російській): Сльози покотилися у нього по лиці, Сіли у мами на колінах.

Дружи́на (Суддя Яр Марків у Бучачі) Літературна вимова слова »дружина« чи то в розумінні жінки, чи то на означення гурту людей, — тільки дружи́на, ніколи не вимовляється дружина́;

остання вимова місцева, в літературній вимові не вживана.

Безпідметові речення на -ться рідкі в українській мові, але часті в мові польській, звідки часом заходять і до нас. Так у „Самостійність" ч. 18, Чернівці, 1934 р. читаю: „Заведено табори, де будеться інтернувати всіх тих, що небезпечні для держави", — по українському це тільки так: „Заведено табори, де будуть"..., бо форми „будеться" наша мова зовсім не знає. Один дописувач пише нам: „Існує слово, а вживається його на означення"..., по-українському ліпше: „а вживають його", без *-ся*. Але такі вирази, як: Мені здається, щось хмариться і т. ін. вживаємо вільно. Див. „Словник місцевих слів" ст. 143 § 65.

„Стрічається двох мешканців Москви" („Комар" ч. 10) — це полонізм. По-українському числівникового підмета треба ставити тільки в відмінку називному: „Стрічається два мешканці Москви" (а не по-польському: „Стрічається двох мешканців Москви"), а ще ліпше особова форма: „Стрічаються два мешканці Москви". Останніми часами ці польські форми стали дуже часті в нашій часописній мові, але їх треба конечно вистерігатися, як чужих духові нашої мови. Див. про це „Словник місцевих слів" ст. 142 § 62. Див. вище ст. 436-438.

Зайве *є*. „Вони *є* до того зобов'язані" („Пролом" ч. 3). Форма *є* в складнім присудку в нашій літературній мові звичайно опускається; в зах. укр. говорах, навпаки, це арх. *є* ще часте. По-літературному треба так: „Вони до того зобов'язані". Див. „Словник місцевих слів" ст. 138 § 48; див. „Рідне Писання" І § 220.

Пишемо -іший, а не -іщий. „Пролом" ч. 3 пише: миліще, популярніще. Форми на *іще* тепер уважаються за говіркові, в літературній мові прийнято писати тільки *-іший*, *-іше*: миліше (а не миліще). Див. „Рідне Писання" І § 155.

Покликаний, а не дістав покликання. „Вісті з Укр. Наук. Інст. в Берліні" ч. 2 (10) ст. 6 пишуть: „Співробітник дістав покликання на ректора". Це не по-українському, треба: покликаний.

Цілий, а не ціло вертайся. „Іди здоров та вертайся ціло" (А. Лотоцький, „Іст. опов." 47), — це полонізм; в літерат. мові: вертайся цілий.

Казань жіночого роду. О. Дніпровський пише в. ч. 16 „Назустріч" ст. 4: „Мандрує до Казаня". Треба: до Казані, бо Каза́нь — жін. роду, а не чоловічого.

Історія — вчителька народів. „Наш Прапор" ч. 37 за 1934 р. пише: „Історія вчителькою народів". Це полонізм, по-нашому: „Історія вчителька народів", бо в нашій мові йменникову частину зложеного присудка звичайно ставимо в відмінку називнім (в мові польській — в оруднім). Див. про це „Словник місцевих слів" 142 § 64.

Дописи Прихильників рідної мови.

Тільки дрібку доброї волі! Надзвичайно поширений, добре редагований дитячий місячник „Дзвіночок" з вересня ц. р. (ч. 35) перейшов зовсім на новий правопис, запровадив і апострофа. Редактор „Дзвіночка" Ю. Шкрумеляк пише нам: „Бачу, що тільки дрібку доброї волі — й можна зрозуміти, де апострофа ставити, а хто читає з апострофом, той учиться правильно вимовляти". Таким чином діти звикатимуть до всеукраїнського правопису. Бажаємо „Дзвіночку" якнайкращих успіхів! Черга — за „Світом Дитини". Маючи в руках нашого „Словника місцевих слів, у літературній мові не вживаних, де на ст. 147—150 подані правила про апострофа, а на ст. 150—154 Словничка усіх слів із апострофом, нема вже чого нарікати на незнання, де ставити апострофа.

„Союз Українок" і Рідна Мова". Від осени будемо послідовно проводити в життя постанову Українського Жіночого Конгресу щодо основування „Гуртків плекання рідної мови" при всіх жіночих товариствах. Надіюся, що рушимо тепер цю справу з місця й то не тільки в Галичині, але на всіх наших землях і на еміграції. Цього завда́ння не можемо виконати без Вашого журналу й без Вашої ласкавої допомоги, на яку дуже покладаємося. Львів, 31. VII, М. Рудницька.

P. S. Охоче й радо допоможемо „Союзу Українок" виконати постанову Українського Жіночого Конгресу в справі плекання рідної мови. Ред.

Нема змоги збільшити розмір „Рідної Мови". Коли б була на те можливість, я дуже хотів би бачити „Рідну Мову" хоч трохи збільшену. Торонто, 1. VIII, Северин Перецький.

P. S. На жаль, мале число передплатників не дає жадної можливости розбудувати „Рідну Мову". Журнал друкується на доброму книжковому папері, склад дуже густий, — за все це треба не мало платити... Дешева передплата на „Р. М". розрахована була на велике число передплатників, а їх і нема. Матеріяльну скруту Видавництво поки що переборює тільки тим, що обов'язки і редактора, і секретаря, і адміністратора, і посильного і т. ін. виконує... одна особа. При такім стані доведеться певне скоротити журнал, а не збільшити його. Рік уже Редакція збирається переїхати до Львова, але на переїзд потрібні... кошти. Ред.

Чи не могла б „Рідна Мова" видавати твори красного письменства? Чи не могла б „Рідна Мова" видавати переклади яких кращих західньоевропейських письменників? Або чи не могла б „Рідна Мова" видати наших кращих письменників? Побіч самого журналу це дуже причинилось би до розвою й поширення літературної мови. Бібрка, 14. VIII, Адв. апл. Вол. Грицин.

P. S. Читайте попередню нашу відповідь. Тепер у Прихильників рідної мови чергове завдання: докласти всіх зусиль і приєднати „Рідній Мові" нових передплатників, щоб таки дати їй змогу нормально працювати. Душа мови — складня її; цариця наук мовознавчих — складня; нам найбільше потрібна — складня української мови. Вже рік лежить у Редакції готова складня нашої мови, але за що її видати? Ред.

„Рідна Мова" в Бібрці. Дуже радо годжуся допомогти „Р. М." на терені Бібрки. Доля Вашого журналу ніколи не була мені байдужа, й

у самих початках старався я приєднувати йому передплатників. І не без успіху. Гадаю повести акцію від Читальні, а не скоріше, аж по жнивах, що на короткий час припинили всяку працю в Читальні. Бібрка. 1. VIII, Адв. апл. Вол. Грицин.

Подяка. Складаю Вам, Високодостойний Пане Редакторе, щиру дяку за геройську працю над Нашою Мовою, бажаю з цілого серця здоров'я й сил пережити період недолі та дочекати того, коли станете трибуном української мови в столичнім Київськім Університеті. 26. VII, Острів, К.

Прийміть, Пане Професоре, вислови пошани й подяки за Ваш вельмикорисний труд. Бережани, 25. VI. 1934, Проф. Лев Крип'якевич.

Побажання. Хочу висловити й свої побажання. Дуже був би радий, коли б міг побачити в одному з найближчих чисел „Р. М." знімку достойного пошани каменяра всеукраїнської літературної мови, Головного Редактора „Р. М." З гордістю носив би відзнаку, призначену для передплатників „Р. М.", — відзнакою тією повинен бути різьблений знімок Редактора. Берестя, 3. VIII, І. Кучера.

Шануємо „Рідну Мову". „Рідна Мова" — це найбільший для мене скарб. Ігровиця, 2. VIII, Студ. П. Семчишин.

„Час" про „Рідну Мову". Денник „Час", що виходить у Чернівцях, передрукував в ч. 1621 за 6 червня 1934 р. нашу замітку з „Рідної Мови" ч. 6 ст. 255 „Українська латинка" й додав до неї таке: „Ці влучні завваги написав головний редактор „Рідної Мови" проф. Іван Огієнко, колишній перший ректор першого українського університету в Кам'янці Подільському, що тепер велико прислуговується вивченню української мови місячником „Рідна Мова", присвяченим цій цілі, та іншими виданнями. Аби тільки український загал піддержував його шляхетну працю передплатою й морально!"

Початкова Граматика української літературної мови.

36. Склади.

Овечечка ме-ме-ме, а гусочка ґе-ґе-ґе, а котичок няв-няв-няв, а собачка гав-гав-гав! Корівка мукала: му-му-му! Зозулька кувала: ку-ку, ку-ку!

Ко-ро-ва му-ка-ла. Со-ро-ка бі-ло-бо-ка. Ї-ха-ли, тво-є, мо-є-ї, У-кра-ї-на, страш-ний.

З чого складається слово? Скільки в слові складів? Що зветься складом? Які звуки входять у склад? Скільки голосних у складі, скільки приголосних? Чому так кажемо: склад?

Кожне слово можна розкласти на склади; скільки в слові голосних звуків, стільки й складів.

Складом зветься один голосний звук сам або з приголосними.

Одна приголосна поміж голосними відноситься до дальшого скла́ду.

Ось розкладені на склади́ слова́: во-да, но-га, во-ро-на, і-ду, мо-є, тво-є-ї, по-ї-ха-ли, страв-ний.

Завдання 115. Спишіть оцього віршика, і розкладіть кожне слово на склади, ось так: *Смі-ли-во.*

До праці!

Сміливо, браття, до праці ставайте,
Час наступає, ходім!
Дяка і шана робітникам щирим,
Сором недбалим усім!

Борис Грінче́нко (1863-1910).

Завдання 116. Ось слова, розкладені на склади́: **У-кра-ї-но-ю, ство-ри-тель, ко-за-цтво,** смерт-ний, гріх, смерть. Скажіть, скільки приголосних може бути в складі? Як приголосні містяться в складі коло голосного, — чи праворуч, чи ліворуч його? Який звук панує в скла́ді — голосни́й чи при́голосний? Чи може бути склад із одного приголосного звука? А з одного голосного?

Завдання 117. Яку силу має голосний звук у скла́ді? Що було б із чередою, коли б пастуха не стало? Чи не так само розсипалися б приголосні, коли зо складу забрати голосний звук?

Завдання 118 Знаючи попереднє, скажіть тепер, чому приголосні звуки звуться при́голосними? Порівняйте слова: прибічник, при́домок, при́морозок, пристру́нок. Чому голосні звуться голосни́ми? Чому кажемо склад? Поясніть іще, чому так кажемо: ре́чення, право́пис, звучня́?

Завдання 119. Перепишіть і запам'ятайте оце:

По-літературному треба ось так говорити й писати, а не так, як у дужках (): До хати (д хаті), лукавий чи нещирий (дволичний), куди йдеш (де йдеш), дро́ва (дерево), прошак чи торбій (дід), дитя́чий (діточий), де́нний (дневний),

сьогóдні (днеська), додóлу (долів), додóму (домів), топтáти (доптати), дóсить (доста), надіятися (дуфати).

Завдання 120. Добре повторіть завдання 10, 22, 35, 62, 75, 82 і 96. Нехай товариш проказує слова нелітературні, місцеві, що в дужках ( ), а ви відповідайте, як треба говорити по-літературному.

37. Слова односкладóві, двоскладóві й багатоскладóві

Гав! няв!ках! сон, жук, жир, смерть, гріх, сміх; ко-за, ро-жа, гріш-ний, смерт-ний, ї-де, тво-ї, я-ма; во-ро-та, тво-ї-ми, бі-ло-бо-кий, ко-ро-стя-вий, У-кра-ї-на, ко-ро-те-сень-кий, ма-ню-сі-сінь-ко-му.

Полічіть, скільки складів у кожному з цих слів? Як діляться слова по числу складів? Скільки в складі голосних звуків, скільки приголосних? Скільки в слові складів?

По числу складів слова бувають односкладóві: я, ти, він, смерть; **двоскладóві:** ру-ка, тіт-ка, і-ду, я-ма, сво-я, ї-хав, ї-ї, сво-є, **і багатоскладóві, коли в слові більше двох складів:** го-ло-ва, ле-да-чий, жар-ту-ва-ти, до-ві-да-ти-ся.

Завдання 121. Спишіть оцього вірша і над кожним словом зазначте цифрою, скільки в нім складів. Вірша завчіть напам'ять.

Рідна Мова.

Мово рідна, слово рідне!
Хто вас забуває,
Той у грудях не серденько,
Тільки камінь має.

Як ту мову забувати,
Що нею учила
Нас всіх ненька говорити,
Ненька наша мила?

От тому шануйте, діти,
Рідну нашу мову
І навчайтесь розмовляти
Своїм рідним словом.

Сидір Воробкевич (1836-1903).

Що це значить: (1836-1903)? Рік народження зазначають іще зірочкою *, а рік смерти — хрестиком †. Чому не повинно цуратися своєї мови? Чому мова зветься матерньою? Чи можна знати літературну мову не вчившись?

Завдання 122. Полінійте й надпишіть ось так свого зшитка й випишіть із віршу „Рідна Мова" по 6 слів на кожний рядок.

Поділ слів на склади.

Односкладові слова.	Двоскладові слова.	Багатоскладові слова.
Хто	*Мова*	*Забуває.*

Завдання 123. З поданих питань та відповідей складіть оповіданнячко: *Моє село.*

Моє село.

Яке *моє село? (велике).* Чим *в селі хати покрито? (соломою та бляхою).* Що *коло хат росте? (садки).* Що *ще є де-не-де на подвір'ї? (криниці).* Що *серед села стоїть? (велика церква).* Які *в нашім селі вулиці? (широкі).* Що *за селом стоїть? (вітряк).* Як *зветься моє село?* Чому *воно так зветься?* Якого *воно повіту й округи* чи *воєвідства?* Скільки *в селі людности?*

38. Як переносити слова з рядка в рядок.

Во-да, ко-са, не-су, со-рока, сорока, бі-лобока, біло-бока, білобо-ка, У-країна, зна-є, Марі-я, о-сінь, Йó-сип.

Як треба перенóсити слова з рядка до рядка? Як треба перенóсити чи ділити двоскладóве слово? Як багатоскладóве? Чи одну голосну можна лишати в рядку? Чи одну голосну можна перенóсити? Для чого треба перенóсити слово з рядка до рядка? Чому на значка - кажемо рóзділка?

Коли ми слово не дописуємо в рядку й перенóсимо до другого рядка, то **переносити або ділити слово можна тільки цілими складами,** ось так: голова або: голо-ва.

Ділення слова з рядка в ря-

док зазначається ро́зділкою (значок -).

Одна голосна може лишатися в рядку, може й перено́ситися, ось так: о-вес, о-хоче, тво-є, Марі-я.

Одної приголосної не можна лишати в рядку, не можна й перено́сити, напр.: тво-є, Степан, а не: т-воє, С-тепан чи Степа-н.

Завдання 124. Спишіть оцю за́гадку й ро́зділкою покажіть, як треба перено́сити кожне слово.

Ой за лісом, за пралісом срібна палка лежить; ані взяти, ані втяти, ні на віз положить (вуж).

Завдання 125. Перепишіть і запам'ятайте оце:

По-літературному треба ось так говорити й писати, а не так, як у дужках (): калюжа (калужа), кривавий (кервавий, кровавий), криниця (керниця), дзюб (клюв), ставати на коліна (клякати), ґніт (кніт), килим (ковер, диван), сережки (ковтки), півень (когут), шкура (кожа), кожний (кож-дий), колихати (колисати), коліщата (колісцята), вітка чи гілляка (конар), сажа (копоть, саджа), годувати (кормити), коцюба (кочерга), сорочка (кошуля), родич (кревняк), ховатися (скритися), кучеря́вий (кудерявий), Ку́п'янка (Купянськ), спокушати (кусити).

39. Слова односкладові не діляться.

Си-лу-ва-ним ко-нем у-скач не по-ї-деш. Гнись не гнись, а за діло бе-рись.

Чи можна, переносячи, ділити односкладові слова? З чого складається склад? Чому односкладового слова не можна ділити?

Односкладові слова при перенесенні не діляться: вони або цілими лишаються в рядку, або цілими переносяться.

Завдання 126. Спишіть оці загадки й підкресліть односкладо́ві слова, що їх не можна ділити, переносячи.

Між людьми як пташка в'ється, у людей і їсть, і п'є, ходить старцем, просить, гнеться, а в самої всюди є (муха). Хто над нами вверх ногами? (муха).

Завдання 127. Перепишіть і запам'ятайте оце:

По-літературному треба ось так говорити й писати, а не так, як у дужках (): лапа (лаба), ловити (лапати), леге́нький (легонький), будь-який (леда), Лятичів (Летичів), ковтати (ликати), блискавка (лискавка), блискучий (лискучий), блищати (лищати), лист (письмо), листопад (падолист), ліг (ляг), ліжко (ліжок), ліхтарня (літарня), неправда (лож), ложка (лижка), промінь (луч).

40. Буков *дж* та *дз* ділiти не можна.

Ра-*дж*у, ро-*дз*ин-ки, ґу-*дз*ик, по-хо-*дж*а-є. Ві*д*-*з*о-ли-ти, ві*д*-*з*и-му-ва-ти, пі*д*-*ж*а-ти.

По скільки в цих словах звуків? Скільки букв? В сполученнях *дж*, *дз* один звук чи два? Чому сполучень *дж*, *дз*, переносячи, ділити не можна?

Приголосні звуки *дж* та *дз* хоч і пишуться двома буквами, проте вимовляються за один звук, а тому, **переносячи, не можна розділяти букв *дж* та *дз*:** ра-*дж*у, а не рад-жу.

Завдання 128. Спишіть оці слова й розділкою покажіть, як їх треба перено́сити.

Походжає, ходжу, городжу, виїжджає, виряджає, подзвонити, ґудзик, Гандзя, родзинки, заджюрчало, раджу.

Від Редакції й Адміністрації.

Чекаємо Вашої допомоги! Боржникам „Рідної Мови“ при ч. 21-м розіслали ми пригадки про суму їхнього боргу по це число включно. Тут пригадуємо знову, що „Рідна Мова“ існує виключно на передплату й ніяких допомог ні від кого не має. Видавництво наше, як ідейне й молоде, сильно потребує ширшої матеріяльної опіки своїх Читачів і Прихильників, бо без цього розвинутись ніяк не зможе. Ось тому ще раз найсердечніше просимо всіх: 1) негайно заплатити свої борги Видавництву і 2) прислати передплату до кінця цього року. „Рідне Мова“ безкорисно всіма силами пильнує працювати для збільшення культури нашої літературної мови; нехай же й наші Читачі та Прихильники щиро допоможуть нам у тяжкім нашім положенні! Всі дбаймо про розбудову „Рідної Мови“! Пильнуймо, щоб „Рідна Мова“ не мала боржників!

Багато передплатників із Канади, Америки й Чехословаччини ще не заплатили нам за цей рік. Сердечно просимо якнайскоріше заплатити. Нехай же й еміграція допоможе своїй „Рідній Мові“!

„Фонд Рідної Мови“. Дбаючи про належний розвиток української літературної мови, як головної ділянки рідної культури, зложили на „Фонд Рідної Мови“: Ф. Душек 11, Проф. Х. Лебідь-Юрчик 6, о. О. Чубук-Подільський 5, О. Марків на видання Складні 5, Ф. Дубицький 2·05, о. Прот. П. Відибіда 2, Ол. Калюжний 2, М. Щесюк 1, о. М. Березюк 0·50, Генерал В. Кущ 0·70. А разом — 35·25 зл.

Усім цим Добродіям Рідної Мови Редакція складає свою сердечну подяку. Тільки при щедрій однодушній допомозі на „Фонд Рідної Мови“ широкого нашого громадянства та наших інституцій зможемо створити авторитетний центр для вивчення рідної мови. Продовження цього списку подамо в дальшому числі.

„Словник місцевих слів, у літературній мові не вживаних“. Просимо Вп. осіб, що одержали від Видавництва нашого цього Словника, негайно прислати за нього 1·50 зл. Сердечно просимо Прихильників Рідної Мови ширити цього Словника (а також і „Рідне Писання“ ч. І) поміж нашим Громадянством. На зібрані кошти приступимо до друку великої праці: „Складня української мови“. Ціна Словника з поштовою пересилкою 1·50 зл. в краю, за кордоном: 8 кор. чеських, 40 леїв рум., 7 фр. фран., поза Европою — 35 центів. В оправі — на 50 гр. дорожче.

„Як писати для широких мас. Ясний і простий стиль — то найкращий стиль“. 24 ст. гарного видання. Ціна 30 гр. з пересилкою. Хто одержав цю книжечку від Видавництва, просимо заплатити за неї 30 гр.

„Бібліотека Рідної Мови“, науково-популярний квартальник, видає Проф. Др. Іван Огієнко. Виходить 4 книжки річно, містить більші праці, головно підручники й словники для вивчення української літературної мови. Річна передплата: в краю 4 зл.; за границею: в Европі 5 зл. (або їх рівновартість іншою валютою: 20 корон чеських, 100 лей румунських, 17 франк. французьких, 3 марки нім., 40 динарів серб.); в Америці 1 доляр. Редакція й Адміністрація: Warszawa, ul. Stalowa 25 m. 10, чекове конто П. К. О. 27110.

Розбудова „Рідної Мови“. Просимо наших Читачів і Прихильників присилати свої побажання про розбудову й поліпшення „Рідної Мови“. Якою Ви хотіли б бачити „Рідну Мову“? Як збільшити число передплатників?

Чи Ви вже приєднали нового Передплатника для „Рідної Мови“? Коли ні, то поспішіть це зробити негайно, бо „Рідну Мову“ мусимо побільшити, а це можливе тільки при більшому числі Передплатників. Приєднати нового Передплатника—це невідкладний обов'язок кожного Прихильника рідної мови. Не відкладайте цього обов'язку, — виконайте його сьогодні.

Прихильники рідної мови, подайте нам листівкою адреси осіб, що стануть Передплатниками „Рідної Мови“,— ми вишлемо їм безплатне число.

Перший річник „Рідної Мови“ (без 2-го й 3-го числа) висилаємо за 5 зл. Повних річників уже нема.

На запитання до Редакції чи Адміністрації відповідаємо тільки тоді, коли додано потрібного поштового значка.

Нові книжки, прислані до Редакції. Prof. Dr. M. Weingart: Český jazyk v přítomnosti, úvahy a podněty z jazykové therapie a kultury, Praha, 1934, 125 ст. — М. Возняк: Хто ж автор т. зв. літопису Самовидця? Львів, 1933, 81 ст. — Інж. А. Романенко: Як управляти й погноювати наші ґрунти Львів, 1934, 96 ст. —

 — Адреса »Рідної Мови«: Warszawa, ul. Stalowa 25 m.10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1·60 зл.; за границею в Европі 9 зл., в Америці 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістають »Рідну Мову« від 1 числа. Річник I (без 2 і 3 чисел) 5 зл.

Відповідальний Редактор *Л. Гримало-Сідлецький.* Друкарня ОО. Василіян у Жовкві.